Цуг орн-нутгудын пролетармуд, негдцхэтн!

ХАЛЬМГ ҮНН

1920 җил әкләҗ һарсмн

КПСС-ин Хальмг таңһчин комитетин, Хальмг АССР-ин Деед Советин болн Министрмүдин Советин орган

Мөрн җил 1990 Хөн сарин 10 Пүрвә өдр № 89. (11102). Үнь 3 деншг.

Диилвр делдсн салдсмуд, таднд цаһан седклин ханлт

Дәәнә, күч-көлснә болн СССР-ин Зертә-зевтә Чидлмүдин ветеранмудла Кремльд болсн харһлт

Сулдхвр, сән нер болн үлмә уга бәәлһиг харсҗ авсн, күмн-әмтнә хортн, әәмшгтә күчн-чидл, —фашизмиг күүлсн советск улсин алдр болн күчр-күнд зөрмг йовдлыг ухан-седкләс жилмүд билләҗ чадшго. Һартан зертә-зевтә фронтд йовсн эс гихлә тылд диилвриг делдсн әмтнд мана мөңкин ханлт.

Төрскән харсгч Алдр дәәнә ветеранмуд ода зөвәг медәтә әмтн: Диилврин сүл хаалһнас нааран яһвчн 45 жил давв. Болв хөн сарин 7-д Кремлюр харһлцанд иртн гисн үрвр авчкад, КПСС-ин Централь Комитетин Пленумс болдг залур ирхләрн цергә-паради хувцан өмсчкәд эдн баһрсн бәәдл һарв. Цергә кесг ачлврмудла зергләлҗ хувцндан эдн Геройин алтн оддуд болн Туурмҗин оддуд бахмҗтаһар зүүцхәв.

Фронтын болн тылын ветеранмуд нааран һанцхарн ирсн уга —талдан ветеранмудла, зөрмг дәәч хаалһ давҗ һарад батрсн баһ наста — «афганцнрла» ирцхәв. «Ирцхәв» гиҗ келсн төв үг биш: кесгнь Төрскн һазрасн зууһад, миңһад дуунә һазр һатлҗ ирцхәв. Ветеранмуд —үндсәрн гүн интернациональн әмтн: атакд орхларн цуснь ямаран багд орҗахиг сурдго билә. Цуг цусарн эдн цугин гер —Төрскниг, цуг әмтнә сулдхвриг харсла.

Э, эднә хувцнь паради кетегәд зал чиги байрин өнг зүүв. Болв күүндвр паради, нерни төлә болсн уга. Үннседкләрн үүмсн күүндвр болв, эндрк бәәдл-җирһлин янзин тускар, — зөрмдәв зөвәр хурц күүндвр болв.

Көллмшч президиумин зергләнд М. С. Горбачевла. КПСС-ин ЦК-н Политбюрон гешүдлә, СССР-ин Президентск Советин гешүдлә хамдан дәәнә туурмҗта баатрмуд, советск военачальникүд бәәцхәнә.

Харһлцаг **М. С. Горбачев** секв. Эн иигҗ келв:

Күндтә үүрмүд, эңүнд, партин Централь Комитетд, Кремльд Советск Союзин Геройи мүдыг, Туурмҗин орденә күцц кавалермүдиг, дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудыг, советск Зертә-зевтә Чидлмүдин әлчириг болн баһчудыг Алдр байрин —Диилврин өдрин өмн өргнд зүркнәсн йөрәҗәнәв, —гиҗ Михаил Сергеевич келв.

Тадниг йөрәхләрн, күндтә үүрмүд, цуг тадниг, диилвр делдсн әмтиг, эн байрла би бас йөрәхәр седләв.

Фронтовикүдин үзүлсн зөрмг йовдлыг, күнд тер жилмүдт тылд көдләд, фабрикүдт, заводмудт, колхозмудт, фермст, научн лабораторьмудт көдләд диилвр делдсн әмтнд советск улс цаһан седклин ханлтта бәәнә. Тер жилмүдин үйин әмтнд, дәәнә хөөн орн-нутгиг эвдрлтәс хәрү босхҗ эвин бәәдл-җирһлд эңүг үүдәсн цуг әмтнд эдн ханлтта бәәнә. Цуһар бидн әмд бәәх улс, дәәнә күчр-күнд жилмүдин келҗ болшго зовлңгиг әәм деерән дааҗ авсн советск әмтнә ахүйд керән-кемҗән уга ханлтта бәәнәвидн.

Ветеранмудын давҗ һарсн бәәдл-җирһл, —алдр чиги, баатр чиги, күчр-күнд чиги, нам юуһинь келхв, һашута чиги кесг тоотыг биидән багтав. Эднә гүҗрмг күч-көлсәр цуг нарт делкән хөв-җирһлд кесг тоотарн аһу ик үлмәһән күргҗәх күчтә государств бүрдәгдв. Советск әмтнә тер үйин Алдр диилврт орулсн кемҗән уга ик тәвц угаһар, үзүлсн зөрмг йовдл угаһар мана обществин делгрлтин эн девсңгд эндр бидн өмнән социализмин күчн-чидлиг улм өргәр илдклһнә, күмнд дурта демократическ обществүр йовлһна хаалһдан орн-нутгиг оңдарулһна революционн алдр төрмүд тәвҗ чадх бәәсн угань медгдҗәхш. Мана Диилвр кецү ик үнәр бәргдв.

Эн әәмшгтә дәәнд, тылд күчр зовлңгта көдлмшәс көлтә әмнәсн хаһцсн әмтнә санлыг тевчҗ тодлхмн. Нег минутын эргцд тагчгрҗ эднә туск санлыг тевчхмн.

(Цуһар босцхав. Минутд тагчг болцхав).

Дәәнә жилмүдт бәрсн улсин Алдр диилвр советск әмтнә цуг үйин санлд болн кергүдт мөңкиндән бәәхмн.

Күндтә үүрмүд, маңһдур Алдр диилврин 45-ч өөнд нерәдгдсн байрин хург болх. Эн хург деер цуг улсин нерн деерәс ветеранмудыг үзҗ байртаһар йөрәх-

(Чилгчнь 3-ч халхд).

Диилврин 45 жилин өөнин өдрмүдт бидн Төрскән харссн ветеранмудыг байрла халунар йөрәсн деер догшн эн дәәнд эврәннь төрскн һазрин, эк-эцкин, көвүд-күүкдин, ахнр дүүнрин төлә әмән өгсн баатрмудын санлыг тевчнәвидн. Эднә залу-зөрг, Төрскндән итклтә бәәдл, хооран цухрдго седкл, бат күцл мана зүркнд мөңкинд үлдх. Эднәс бидн бәәдл-җирһлдән үлгүр авчанавидн.

Майин 9-д партин таңһчин комитетин, Хальмг АССР-ин Деед Советин болн Министрмүдин Советин нерн деерәс В. И. Ленинә бумбд болн Төрскән харсгч Алдр дәәнд әмән өгсн дәәчнрин, партизанмудын «кәрт гүрмн» цецгәс тәвгдв. Элстиг сулдхсн 28-ч Әәрмин ветеранмуд, балһсна предприятьмүдин болн организацсин коллективс мана

УЛСИН АЛДР БААТР ҮҮЛДВР

Төрскән харсгч Алдр дәәнд советск улсин бәрсн Диилврин 45-ч җилин өөнд нерәдгдҗ Москвад болсн хург

Алдр болн мартгдшго. Иим йовдл болҗ советск улсин зүркнд болн санлд мана Диилвр үлднә. 1945-ч жил улм-улмар манас холҗад йовна, болв жилмүд давад йовсн бийнь улсин баатр-зөрмг үүлдвр мартгдхш. Нам терүнәс үлү: мана эндрк кергүдт цаарандан болҗана. Тер диилврин хөн сариг эндр мадн зөрмгәр эклҗ күцәҗәх орн-нутган революционн шинрүллһнлә бүрм залһҗах мет. Тер яһад гихлә, фашизмиг күүчҗ уга кесн үй баатр үүлдвр эс күцәсн болхла, оңдарулһна өөлән чинртә төрмүдиг күцәҗ болшго билә.

1941—1945 жилмүдин Төрскән харсгч Алдр дәәнд советск улсин бәрсн Диилврин 45-ч жилин өөнд нерәдгдҗ хөн сарин 8-д ССР-ин Союзин Ик театрт Москван күч-көлсчнрин болн Московск гарнизона цергчнрин әлчнрин байрин хург болв.

Залд — Советск Союзин Героймуд, Тууҗин орденә, дәәнә нань чиги орденмүдин болн медальмудын кавалермүд, төвкнүн цагт күч-көлсәрн ачлврмудар ачлгдсн улс, хотл балһсна күч-көлсчнрин әлчнр, союзн республикүдәс ирсн әлчир бәәнә. Москвад аккредитовать кесн дипломатическ корпусин члед, һазадын ордудас ирсн гиичнр бәәнә.

Байрин хургт **М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Ю. Д. Маслюков, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, Б. К. Пуго, Г. П. Разумовский, Д. Т. Язов, А. Н. Гиренко, Ю. А. Манаенков, Е. С. Строев, Г. И. Усманов, И. Т. Фролов,** СССР-ин Президентск советин болн СССР-ин правительствин члед, Москван болн Московск областин һардачнр орлцв.

Тер мет хургт нертә советск военачальникүд. Варшавск Бооцанд орлцгч государствсин харслтын министрмүд, олна организацсин әлчнр орлцв.

Дәәнә, күч-көлснә болн СССР-ин Зертә-зевтә Чидлмүдин ветеранмудын Цугсоюзн советин ахлач Советск Союзин Маршал Н. В. Огарков хургиг секв. Советск Союзин частр татв.

Бүрә-бүшкүр татв, залд Диилврин Туг орулв.

М. С. Горбачев «Дәәнә болн диилврин ашлвр» гидг доклад кев.

Тер мет Төрскән харсгч Алдр дәәнд шунмһаһар орлцсн адмирал В. М. Гришанов, Московск инженерн-физическ институтын студент К. В. Скворцов, торһн эд кедг Я. М. Свердловин нертә московск комбинатын мастерин өөкд Л. И. Сувкова, РСФСР-ин ачта артист, кинорежиссер Е. В. Герасимов, мотострелков батальона командир майор И. И. Громов хург деер үг келв.

Төрскән харсгч Алдр дәәнд советск улсин бәрсн Диилврин 45-ч җилин өөнд нерәдгдсн байрин хург тәгсв гиҗ зарлгдв. Советск Союзин частр татв.

(ТАСС).

Дәәнә болн диилврин ашлвр

Москвад болсн байрин хург деер М. С. ГОРБАЧЕВИН кесн доклад

Күндтә үүрмүд!

Үнтә ветеранмуд!

Хөн сарин 9 — мана хамгин герлтә болн һундлта байрин өдрмүдин негнь. Хаврин эн өдрлә 45 жил урд советск өрк-бүл болһнд кесгтән күләгдҗәсн зәңг ирв: хортн диилгдв, үнн-чик бәәдл диилв.

Фашистск маальгудта кесн ноолданд диилвр бәрсн баатр үүлдврин төлә кесәәхн үгмүдән хармилго байрта күмн Улан Әәрмиг, мана улсиг, советск орн-нутгиг магтв. Үүрмүдин болн союзникүдин ханлт, даалһвр күцәгдв гисн санан-седкл, делкән болн эврә дотр-дундын кергүд сән талан хүврх гисн ицл-икл күнд, шинәс үүдәҗ бол... һарун ... чк баһрулв.

1945 җилин хөн сарин 9 — мана Диилврин Өдр, цуг улсин бахмҗин, цуг улсин һундлын өдр. Әәмшгтә, кемҗән уга догшн дән төгссн өдр.

Дәәнә хөөтк Европ, мана орн-нутг 45 җилдән эвин талда делгрҗәнә. Цецн ухатлмудын ... социальн

...жстә, космосиг болн микроделкәг медлһтә догшн XX зун жил тууҗд орҗана. Терүнлә дегц — тер цагин аальта-акад тоот, күцҗ болшго мектә болн күцгдшго тааврмуд, кемҗән уга ик аюлмуд, делкән дәд, үклин индустрий үүдәлһн, цугинь уга кегч селм, экологическ кризисмүд болн энергетическ машурдлһн давжана.

Хойр зун жилин межәд учрсн глобальн хурц төрмүд девшлтин бийнннь сөргч болн цуугә үүдәгч бәәдлиг улм гүүнәр медлһнүр күмниг залҗана.

Күүнә ухани алдр диилврмүд, номин темдгтә күцәмҗс болн техническ күцәмҗс терүнә үүдәһәчин өмнәс —кү... гдсмн. Аһу ик юмыг — һаль цуг делкәһәр орҗ һарсн дәәг давҗ һарсн күмн әмтн терүнә үниц... ашмудын болн сүрһмҗин тускар ухаллго бәәҗ чадшго.

. . .

Дәәнә хаалһсиг давҗ һарсн цуг әмтиг эндр бидн хамгин түрүнд тодлҗанавидн. Күн болһниг нерәрнь дааж...

...диилсн диилӛчин нернь — советск улс гиснд алдр үнн бәәнә.

1941 җилин мөчн сарин 22-т кесг зун жилә тууҗта, духовн, шагшавдын болн материальн аһу ик зөөртә, деермчнриг кесг дәкҗ күүчсн, күчр гидг күч-көлсәрн ик аһуг секҗ негдүлсн хойр зун сай күүтә улс дәәнд орлцулгдв.

Цугтад учрсн әәмшгин өмнәс чидлән негдүлсн, эврә төрмүдән болн зовлңган мартсн эс гиҗ хооран саасн улсла гентки терүг эс күләҗәсн хортн харһв.

Эндр мана орн-нутгин әмтнә зүркн фронтовикүдүр залгдсн бәәнә. Цугтаһурнь болн онц күн болһнур, теднд орн-нутг, бидн цуһар, ... бәәх әмтн диилврин төлә тедн өртәвидн.

Дәәнә хамгин күнд тоотыг әәм деерән дааҗ һарсн болн баатр үүлдвр күцәсн советск салдст мана гүн ханлт.

Офицермүдт болн генералмудт, ротмудыг болн батальонмудыг давраһнд босхҗ йовсн, полкүдыг болн ди...

ханлт.

Төрскән харсгч Алдр дәәнә нер туурсн полководцнрт — цергә кергин ухарлыг Г. К. Жуковд, А. М. Васильевскийд, К. К. Рокоссовскийд, Н. Ф. Ватутинд, Л. А. Говоровд, И. С. Коневд, Р. Я. Малиновскд, К. А. Мерецковд, С. К. Тимошенкод, Ф. И. Толбухинд, И. Д. Черняховскд, В. Д. Трибуцд, И. Х. Баграмянд, А. И. Еременкод, Н. Г. Кузнецовд, Б. М. Шапошниковд, А. И. Антоновд болн талдан чиги полководцнрт мана чилшго ханлт.

Кесг диилвр бәрснд болн әмтнә әмн-җирһлиг харссна ач-тусан күргсн мана разведчикүдин баатр үүлдврин ... медгдл болҗанавидн.

Партизанмудт болн подпольщикүдт — зөргтә болн залу-зөрмг эн әмтнд ханлтан өргий.

Салдсмудын болн офицермүдин шинельмүдтә көдлмшчнр, крестьянмуд, интеллигентнр Төрскнә харсачнр бәәсмн. Заводын спецовкта, телогрейкта, хуучн пиджакуд-

нар йөрәсн деер догшн эн дәәнд эврәнь төрскн һазрин, эк-эцкин, көвүд-күүкдин, ахнр дүүнрин төлә әмән өгсн баатрмудын санлыг тевчнәвидн. Эднә залу-зөрг, Төрскидән итклтә бәәдл, хооран цухрдго седкл, бат күцл мана зүркнд мөнкинд үлдх. Эднәс бидн бәәдл-жирһлдән үлгүр авчанавидн.

Майин 9-д партин таңһчин комитетин, Хальмг АССР-ин Деед Советин болн Министрмүдин Советин нерн деерәс В. И. Ленинә бумбд болн Төрскән харсгч Алдр дәәнд әмән өгсн дәәчнрин, партизанмудын үкәрт гүрмнд цецгәс тәвгдв. Элстиг сулдхсн 28-ч Әәрмин ветеранмуд, балһсна предприятьмүдин болн организацсин коллективс мана һазрин баатрмудын санлыг тевчв.

Мана корр.

... си һоолдадд диилвр бәрсн баатр үүлдврин төлә ке.сәәхи үгмүдән хармнлго байрта күмн Улан Әәрмиг, мана Улсиг, советск орн-нутгиг магтв. Үүрмүдин болн союзникүдин ханлт, даалһвр күцәгдв гисн санан-седкл, делкә болв эврә дотр-дундын кергүд сән талан хүврх гисн ниг ... күәд. ... үүдәж болһо һарун ... невчк баһрулв.

1945 жилин хөн сарин 9 — мана Диилврин Өдр, цуг улсин бахмжин, цуг улсин һундлын өдр. Әәмшгтә, кемжән уга догшн дән төгссн өдр.

Дәәнә хөөтк Европ, мана орн-нутг 45 жилдән эвин талд делгржәнә. Цецн ухатлмудын гегәрлттә, социальн аһу ик хуврлтстә, номин болн техникин темдгтә күцәм... кризисмүд болн энергетическ машурдлһн давжана.

Хойр зун жилин межәд учрсн глобальн хурц төрмүд девшлтин бийинь сөргч болн цуугә үүдәгч бәәдлиг улм гүүнәр медлһнур күмниг залҗана.

Күүнә ухани алдр диилврмүд, номин темдгтә күцәмжс болн техническ күцәмжс терунә үүлдәһәчин өмнәс — ... гдсмн. Аһу ик аюлыг — һалнь цуг делкәһәр орж һарсн дәәг давж һарсн күмн әмтн терүнә үнин. ашмудын болн сурһмжин тускар ухаллго бәәж чадшго.

* * *

Дәәнә хаалһсиг давж һарсн цуг әмтиг эндр бидн хамгин түрүнд тоолжанавидн. Күн болһниг нерәрнь зааж әс болжахд ик гидг һундл бәәнә. Болв цугинь дааһад ... аһуг секж негдүлсн хойр зун сай күүтә улс дәәнд орлцулгдв.

Цугтад учрсн әәмшгин өмнәс чидлән негдүлсн, эврә төрмүдән болн зовлиган мартсн әс гиж хооран саасн улсла гентки терүг әс күләжәсн хортн харһв.

Эндр мана орн-нутгин әмтнә зүркн фронтовикүдүр заягдсн бәәнә. Цугтаһурнь болн онц күн болһнур, тедн ... бидн ... бәәх әмтн диилврин төлә теднд өртәвидн.

Дәәнә хамгин күнд тоотыг әәм деерән дааж һарсн болн баатр үүлдвр күцәсн советск салдст мана гүн ханлт.

Офицермүдт болн генералмүдт, ротмудыг болн батальонмудыг дәврлһнд босхж йовсн, полкудыг болн дивизьмүдиг дәәллдәнд дахулж йовсн цуг әмтнд мана гүн ... Р. Я. Малиновскд, К. А. Мерецковд, С. К. Тимошенкод, Ф. И. Толбухинд, И. Д. Черняховскд, В. Д. Трибуцд, И. Х. Баграмянд, А. И. Еременкод, Н. Г. Кузнецовд, Б. М. Шапошниковд, А. И. Антоновд болн талдан чигн полководцнрт мана чилшго ханлт.

Кесг диилвр бәрсн болн әмтнә әмн-жирһлиг харссн ач-тусан күргсн мана ... баатр үүлдврин ... дг болжанавидн.

Партизанмудт болн подпольщикудт — зөргтә болн залу-зөрмг эн әмтнд ханлтан өргий.

Салдсмудын болн офицермүдин шинельмүдтә көдлмшчнр, крестьянмуд, интеллигентнр Төрскнә харсачнр бәәсмн. Заводын спецовкта, телогрейкта, хуучн пиджакуд-

(Цаарандкнь 2-ч халхд).

Диилврин парад

Москвад Диилврин 45 жилин өөнд нерәдсн парад

Цуг орн-нутг эндр темдглгдәх байр, советск күн болһнд һазр деер бәәх үнн седклтә цуг әмтнд хамгин амулңгта болн чинртә мөн.

Төрскән харсгч Алдр дәәнд советск улсин бәрсн Диилврин 45-ч жилин өөнд нерәдгдсн өдгә цага парадт орлцачнр зерглһән бәржәнә. Эн Москвад хөн сарин 9-д болв.

Байрин трибунмудт дәәнә болн күч-көлснә ветеранмуд эндр олар зогсжана. Күч-көлсч коллективсин, партийн, советск болн олна организацсин әлчнр, наукин болн соцлын темдгтә үүлдәчнр эдилә хамдан бәәцхәнә. Советск улсин зөрмг үүлдвриг күндлж тевчхәр һазадын ордудын кесг гиичнр. Варшавск Бооцанд орлцжах государствсин харсхлтын министрмүд ирцхәв. Москвад аккредитованн бәәх һазадын орн-нутгудын дипломатическ представительстин толһачнр бәәцхәнә.

Мавзолейин цутхлн трибун деер М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Ю. Д. Маслюков, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, президентск советин гешүд һарч ирцхәв.

Советск нертә военачальникүд энд бас бәәцхәнә.

Спасск башнь деер Кремлин курантмуд арвн час цокж медулжәнә. «Цугтан сонстн!» Парад эклжәнә гиж фанфармуд делкәд зарлв. Парадыг командлжах генерал-полковник Н. В. Калининә өгсн рапортыг СССР-ин харсхлтын министр Советск Союзин маршал Д. Т. Язов авв. Дарунь цергүд тегәлж парадт орлцачнриг Диилврин 45 жилин өөнин байрла йөрәв. «Ура!» гисн дун һурв дәкж күнкнв.

Цергүдиг тегәләд төгсәчкәд Советск Союзин маршал Д. Т. Язов Мавзолейин трибун деер һарад үг келв.

Дарунь цергә парад болв.

Хальмг һазрин баатрмуд

КПСС-ин ТАҢҺЧИН КӨМИТЕТД ДӘӘНӘ ВЕТЕРАНМУДЛА БОЛСН ХАРҺЛТАС

Майин йиснд бидн Диилврин бахмжта байриг дөчн тавдгч саамд темдглләвидн. Дөчн тавн жил хооран мана ахнр-дүүнр, аав-ээжнр Төрскнә үлмә уга бәәдлиг эврәнь әмән әрвллго харсла. Мана хальмг улсин миңһәд әлчнр кесг фронтмудт залу-зөргтәһәр дәәлдж йовла. Республикин 22 әлчд Советск Союзин Геройин өөдән нерн зүүлһгдлә. Ода эднә тонемгдв. СССР-ин Президентин Зәрлгәр Советск Союзин Геройин нерн Эренцен Лиджиевич Бадмаевд зүүлһгдв. Дөчн тавн жилдән зөрмг дәәч эврәннь ачлвран күләв. Аштнь үнн-чик седкл диилв.

Мана баатрмудын тоог немсн эн хавр тегәд мадна төлә онцта болжана. Болв сәәд әгл салдс угаһар баатрмуд чигн юм кеж чадшго билә.

Күчтә хортниг диилсн Диилвр делдсн ветеранмудын делегац байрин өдрмүдлә Элстүр ирв. Делегацин хаңьд кесг районудын, Элст балһсна әлчнр йовв. Салдсмуд болн офицермүд эдн цугтан ода дәәнә ветерана өөдән нер зүүжәнә. Диилврин өдрлә эдилә харһхин төлә партин таңһчин комитет болн Хальмг АССР-ин Министрмүдин Совет урвр келә. Түрүләд харһлт республикин Министрмүдин Советд болв.

— Хальмг АССР-ин правительствин нерн деерәс таднриг Диилврин өдрлә йөрәжәнәв. Таднд бат әрүл-менд дурджанав, — гиж харһлтыг секжәһәд Министрмүдин Советин Ахлач Б. Ч. Михайлов келв. — Мана баһчудын цергә-патриотическ сурһмжд дөң болхт гиж нәәлжәнәвидн.

Өдгә цагт мана республикд кесг әмтнә наснь дигтә биш кевәр йилһгдсн бәәнә. Терүнәс келтә зовлцта кесг йовдлмуд һарна. Үлгүрнь, нан тал Каспийскәс нег ветеран ирлә. Ода тер 64 наста. Болв пенсь авхин төлә эңүнд бас 3 жилдән көдлх кергтә. Эн төрәр бидн РСФСР-ин социальн тетвүлин министрлә күүндләвидн. Эн туст министр дөңгән күргх үг өглә. Дәкәд мана республикин ветеранмудын төлә министрәс материальн дөң сурувидн. Эн кергт мадна 300 миңһн арслң өггдв.

Ветеранмудын нерн деерәс Элст балһсна ветеранмудын советин ахлач А. У. Бадмаев правительствд ханлтан өргәд, баһ кемжәтәһәр пенсь авдг ветеранмудт дөң болх кергтә гиж седклән медүлв.

Дәкәд партин таңһчин комитетд харһлт болв. Ветеранмудыг КПСС-ин таңһчин комитетин негдгч секләтр В. А. Захаров байрин өөнлә йөрәв. Төрскән харсгч Алдр дәәнә фронтмудт Хальмгин 30 миңһ һар әлч дәәлдж йовла. Эднәс хойрдгч күн болһн залу-зөрмг йовдлын төлә орденәр әс гиж медаляр ачлгдсн билә, гиж эн эврәнь үгдән темдглв. Ода дәәнә 7 миңһ һар ветеран мана республикд бәәнә. Кесг мана экэцкнр, ахнр-дүүнр зөргтәһәр дәәлдж, әмнәсн хаһцла. Теднә туск әрүн санлыг бидн ода хадһлх зөвтәвидн.

Ода бидн күнд цагт бәәнәвидн. Эврәнь политическ, экономическ делгрлтин ик даавлрта кемд мана обществ оржана гиж үг келсн күн темдглв. Орн-нутгт рыночн экономикиг делгрүллһнә төлә амр биш шиидврмүд батлгдх зөвтә.

Парть ода эврәнь XXVIII съездд белджәнә. КПСС-ин Уставин, политическ болн экономическ үүлдврин һоллгч үзг-хаалһ тенд темдглгдхмн. Олнд өргәр медүллһнә, демократиг өргжүллһнә таалд экстремистск чидлмүд партин туст кежәх дарлтан чаңһажана. Политическ бәәдл-жирһлин аренас партиг элн һарһхар бәәнә. Эдилә зүткәнд орлцхин төлә идеологическ көдлмшиг чаңһах кергтә.

Социализмин хаалһар йовх мана шиидвриг сольх арһиг парть кенд чигн өгшго. Эн саамд партиг, социализмиг дөнжәх цуг чидлмүдин негдлһн кергтә болжана.

Оңдарүллһна жилмүдт мана республик улсин эдл-ахун кесг халхст му биш күцәмж бәрв. Промышленн производствин аһу 1,5, тосхлтын бас 1,5 холвард өсв. Селәнә эдл-ахуд бас тиим күцәмж бәргдв. Әмтн бәәдг гермүдин, хаалһсин то өсв гиж В. А. Захаров темдглв. Ода республикин экономик делгрлтин өдгә цагин хаалһд оржана. Күч-көлсч коллективсин эврә бийән заллһн өсжәнә. Эдл-ахун тооцан болн нәәмәллһн дүсүлж эдлврт орулгджана. Крестьянск эдл ахү тогтагджана.

Сүл жилмүдт экономик күн болһна туст оньган өгдг болв. Партийн организац бас күүнә туст килмжлжәнә. Таңһчин партийн организац эврәнь көдлмштән Советмүдиг сольхар, теднә ормд үүлдхәр бәәхш. Улм ик зөв күч-көлсч коллективст өггджәнә. Болв тер зөвиг эдн авхар бәәхш. Яһад гихлә, ик зөв ик даавлрла залһлдата болжана.

Туужин, культурин, келнә туст республикд өргн көдлмш күцәгдх зөвтә. Һоллгч көдлмшиг бидн өөрхн иргчд күцәх зөвтәвидн. Өдгә цагт ветеранмуд республикин олна бәәдл-жирһлд шунмһаһар орлцжана. Пенсионермүдиг күч-көлснә үүлдврт орулллһна көдлмшиг ветеранмудын советмүд ода сәәнәр күцәжәнә. Талдан чигн туста кесг кергүдиг эдн күцәжәнә.

Аштнь ветеранмуд хулдгүүлгәнә, медицинск халхар тату теткүлһнә төрмүд босхв. Онц йовдлмудар тодрха керг-үүлдвр күцәгдх гиж ветеранмуд нәәлв. Ветеранмудт патьр өглһнә, телефо орулллһна төрмүдиг түргәр хаһлх кергтә гиж эдн селвгән орулв. Тер мет фронтд дәәлдж йовсн болн тылд көдлҗәсн ветеранмудын зөвиг зәрм халхар эдлцүлж болжана гиж эдн селвг орулв. Үлгүрнь, хот.хоолар теткүлһнә халхар. Партин нилчиг болн тоомсриг мана обществд өөдлүлх кергтә гиж эдн келв.

ТҮРВӘН Һуна,
мана корр.

ЗУРГУДТ: харһлтын кем. Р. Астахован цоксн зургуд.

ДӘӘНӘ БОЛН ДИИЛВРИН АШЛВР

(Цааранднь. Эклцнь 1-ч халхд).

та бас тер әмтн Төрскнә харсачнр бәәсмн. Эднд туурмҗ!

Дәәнә цагин күч-көлсч эпопей советск улс билгтә әмтәр ямаран байн болдгиг дәкн нег үзүлв. Кесг номтнрин, селмин болн дәәнә техникин конструктормудын, — В. Г. Грабин, В. А. Дегтярев, С. В. Ильюшин, Ж. Я. Котин, С. А. Лавочкин, А. А. Микулин, В. М. Петляков, А. Н. Туполев, Г. С. Шпагин, А. С. Яковлев эднә нерд, наркомсин болн промышленностин һардачнрин Б. Л. Ванников, Н. А. Вознесенский, А. П. Завенягин, И. М. Зальцман, А. Н. Косыгин, В. А. Малышев, Г. И. Носов, И. Ф. Тевосян, Д. Ф. Устинов эднә нерд Алдр Диилврин тууҗд зөвтәһәр орсмн. Е. О. Патон, И. В. Курчатов, С. П. Королев болн В. П. Глушко, советск минһәд номтнр орн-нутгин харслтд эврә үүдәгч хәәврән нерәдв.

Залу улс угаһар үлдсн, харһнхдан өөрдсн деревеньст һазр эдллһнә цуг күнд көдлмш, кесг зовлң үзсн крестьянкүдт — салдсмудын гергдт, белвсн күүкд улст, әмгдт күртв. Дәәнә цагин күүкд улсин күцәсн тоотд үлгүр уга, тегәд кезәд чигн мартгдх зөв уга.

Төмр хаалһчнр, автомобилистнр болн усна көлгнә көдләчнр өдр-сө уга аца зөөҗ йовла, связистнр залһлда теткҗәв. Дәәнд шав авсн болн эрмдгтә болсн салдсмудын әмн-җирһлин төлә ноолдан госпитальмудт болн санитарн поездмүдт тасрхан уга кегдҗәв. Багш болн бичәч, актер болн композитор, зурач болн кинооператор — цуг мана үүдәгч интеллигенц Диилвриг өөрдүллһнд эврә күч-көлсән өгчәв.

Москван, Ленинградын болн нань чигн балһсд-геройдудын нерг туурмҗ нертә. Болв Поволжьен, Уралын, Сиврин күч-көлсч балһсдыг, Кузбассиг болн Магниткиг бас мартшговидн. Новосибирскас болн Свердловскас, Пермәс, Горькийәс болн Челябинскас, Куйбышевас болн Нижний Тагилас, орн-нутгин ик болн баһ нань чигн балһсдас фронтур хамгин шин кецтә танкс болн самолетмуд, цуг кемҗәтә тов, минометмуд, снарядмуд, автоматмуд йовулгдҗала. Бакинск болн волжск нефть, узбекск болн таджикск көвң угаһар фронт яах билә?

Цуг хамгарн, фронтын болн тылын негдсн чинврта күч-чидләр орн-нутг диилвриг өөрдүлҗәлә. Энтн йоста улсин дән билә. Мана ханлтын үгмүд союзническ әәрмсин — Великобритания, Америкин Негдсн Штатмудын, «Дәәлдҗәх Франции». Канадын салдсмудт, Югославин болн Албания улсин-сулдхврин әәрмсин героймудт, Польск цергин дәәчнрт, Чехословакд фашистск деермчнрлә ноолдачнрт, Европейск сопротивления орлцачнрт, японск милитаристнрлә дәәлдҗәсн Китдин болн Корейин, Вьетнамин болн нань чигн орн-нутгудын дәәчнрт болн партизанмудт нерәдгдҗә...

Венгриг — 140 миңһн, Румыниг — 69 миңһн шаху, Югославиг — 8 миңһн, Австриг — 26 миңһн, Норвегиг — 2 миңһнәс үлү, Финляндиг — 2 миңһн шаху, Китдиг — 8 миңһн, Корейиг — 1.5 миңһн мана салдс болн офицер әмнәсн хаһцв. 100 миңһнәс үлү дәәчнр Германя һазр деер үлдв.

Мана улс дангин бәәхин төлә, мана государственностин тууҗ тасршгон төлә, талдан улсиг фашистск деермчллһнәс харсхин төлә әмән өгсн болн зовлң үзсн мана һазра әмтнә санлыг тевчий. Цергә андһартан итклтә үлдсн, гражданск нерән эс һутасн, гитлеровск бәрәнд чигн Төрскнә төлә ноолдҗасн әмтнд ханлтан өргий.

Ах-дүүһин үкәрт нерн угаһар туссн, дәәнә хаалһд нерән һуталго, болв зәнг угаһар геедрсн әмтиг мартхмн биш.

Шав авсн әмтиг, күүкд улсиг, бичкдүдиг, көгшдиг харсҗаһад әмән өгсн әмтнә санлыг күндлий.

Нацистск дәврлһн бәәдл-җирһлинь эвдҗ, хован геесн цуг әмтиг саний.

Диилврин дөчн тавдгч хаврар арвад жилмүдт тагчг бәәсн әмтнә тускар, зөв угаһар чик нерән болн гражданск зәвән геесн, лагерьмүдт бәрәнд орулгдсн әмтнә тускар тодлый. Хар гөрәр, гем һарһлго бәрәнд авгдсн әмтн Воркутан нүүрс һарһҗ, Сиврин мод көрәдҗ, Магадана руда болн алт малтҗ диилврин төлә бас тәвцән орулҗала.

«Шарашк» гиҗ нерәдгдҗәсн хатханчг сунһугин ца научн-шинҗллтин институтмудт болн конструкторск бюрод көдлҗәсн инженермүдт, техникүдт, конструктормудт ханлтан өргий. Эврә хөв-җирһлән көндлн тәвҗ, бийән эрвллго эдн Диилврин төлә көдлҗәлә.

Мадн андһар мет: нег чигн күн мартгдад уга болн нег чигн юмн мартгдад уга, гиҗ келнәвидн. Энтн өшә авлһнур кегдҗәх дуудвр биш. Энтн күүг кү кеҗәх седклин санл келҗәнә. Энтн Төрскән хортнас харссн, бийән туурмҗ хәәлго, болв бат зергәрн бийән мөңкрүлсн, әмтнә унтршго санл.

Үүрмүд, суутн гиҗ сурҗанав.

Һашута, зовлңта үнн. Тер цагин йовдлмудын тускар мадн давҗ одсн юмила әдл келҗ эс чаддгдтн өврҗ болхий? Тер йовдлмуд — маднас, мана ухан-седкләс салһҗ авч болшго хүвнь, һазр деер юн йостаһинь болн юн худльнь мадн тер йовдлмудла дүңцүлҗ медҗәвидн.

• • •

Дәәнә өгсн сурһмжиг мартхла, бийән чигн, маниг бийәрн халхлад дөчн тавн жилдән мана харслһнд кевтх улсиг чигн урвсила әдл болх билә. Өсҗ йовх үйнриг цаань уга ик үнтәһәр хоршасн дамшлт угаһар үлдәлһн болх билә.

Диилврин өдр — зуг зөвтә кергин төлә өмән өгсн улсиг ханлттаһар санлһн болн зуг байрин сән өдр темдглх учр биш. Энти тер мет...

Дән арһулхнар улсин җирһлд экләд «орад» бәәв, нарт делкән хәрлцәг идәд хорлад бәәв. Азьд, Африкд, Европд энд-тенд шатҗасн һал кезә негдҗ цуг делкәд түүмр шатна гисн һанцхн сурвр 30-ч жилмүдин дундас авн илә һарчасмн.

Гитлериг зогсаж болх бәәсмб аль угай гиҗ номтнр болн политикүд ода күртл зүтклнә. Давҗ одсн цагиг шалһҗ медҗ авлһн — тус уга керг биш, энтн хөөнь иргчдән болһамҗта болх арһ өгчәнә. Чемберлен болн Даладье деермчнриг «эвлҗ төвкнүллһнә» политик эс күцәсн болхла, Германь, Советск Союз хойр дәәлдәд нег-негнәнь чидлинь авчкх, тиигхлә цуг Европд йос һартан авч болх гисн хар сана эс зүүсн болхла, йовдлмуд төрүц ондан болх бәәснь ил медгдҗәнә.

Тиигв чигн дәәг хөрҗ зогсаж болх арһ дегд баһ билә. Болв мана орн-нутгт гитлеровск өшәтнр орҗ ирәд үзүлсн ик аюлас гетлҗ болх бәәсмн.

Нацистнр Польшд дәврҗ орхас долан хонг өмн батлгдсн эс дәврлһнә туск советск — германск бооцанд СССР-ин улсин депутатнрин хойрдгч Съезд принципиальн үнллһ өгв. Давтҗ келхшүв. Зуг политическ болн моральн йир ик һарутаһар дәәнд орлһиг хооран саав чигн, терүнә хөөн һарһсн стратегическ ик гидг алдгудас көлтә тернь туста болсн уга.

Улан цергиг авиацар, танксар, артиллеряр агсхин төлә ик көдлмш кегдв. Болв немшин техникәс дор биш шин техник — Т-34 танкиг эс гиҗ ИЛ-2 штурмовикиг заасн бийнь болад бәәхмн — зуг 1940 — 1941 жилмүдт цергүдт эклҗ орҗ ирв, эн техник олзлдгиг болхла салдсмудт болн офицермүдт кесг сардан дасх кергтә бәәсмн.

Командн кадрмудыг аврлт угаһар цааҗлад, мана әәрм толһа уга үлдсмн, тегәд бәәдл улм күндрв. Әәрмсин, корпусмудын, дивизьмүдин, бригадмудын, нам полксин командующнриг көдлмшәснь һарһад болн цааҗлад Сталин орн-нутгин харслтыг заллһна цуг системиг эвдәд уга кев. 40 миңһ шаху офицермүд тиигхд әмнәсн хаһцв, эс гиҗ түүрмд суув.

Сән медрлтә командовань уга әәрм ямаран болдгнь 1941 жиләс өмн сәәнәр медгдсмн. Түрүләд Хасан нур деер. Терүнә хөөн Финляндьла болсн дәәнд. Аш сүүлднь, Халхин-һол деер, японск деермчнрин өмнәс боссн советск-моңһл группировкин командующд Г. К. Жуковиг тәвтл.

Туршулын илгәһәд бәәсн зәңгсиг эс үнллһн бас хоран күргв, терүнә ашт немш командовань гентки дәврҗ орҗ чадв, дәврлһнә хамгин күнд кемд маниг зөвәр давад бәәв.

1941 жилин хаврас авн Сталин Вермахт кезә дәврлһ кехәр белдҗәхин болн нам һоллгчдан альк үзгәр цоклһ кехәр бәәхин тускар дангин...

Дәәнә түрүн девсңгд күцәмҗ бәрсн Гитлер диилхдән дегәд иткәд, дәәнә һазрар йовҗ дәәлддг техник һарһлһиг баһрулад стратегическ самолетмуд кеҗ һарһлһиг өскхмн гисн заквр өгв, Америкин Негдсн Штатмудын өмнәс эдниг олзлхар эн күцл кеҗәсмн.

Диилгдсн Әрәсә чидлән хураж хәрү босх гиҗ эн төрүц ухалҗасмн биш. Мектәһәр зуралгдад, зурһан, икәрнь тәвсн бийнь, нәәмн-долан хонгин эргцд Дорд үзгүр прогулк кехәр седҗәсн ухавь энүнә глобальн кевәр нойрхлһна доктринииг күүлһнүр хәрү эргҗ Рейх үклһнә эклцнь болх гиҗ ухалҗасн биш.

Эн туст 1941-ч —42-ч жилмүдин үвләр болсн Московск бәрлдән онц орм эзлҗәнә. Күчр ик геедрлт үзсн Советск Союз диилгдәд угаг, үүмсн, итклән геесн бәәдл аштнь диилвр бәргдх гисн бат седкләр, нәәлмҗтә үүлдврәр сольгдсиг, Әрәсән һазрин аһуд нарт делкән дәәнә аш йилһгдхиг эн бәрлдән үзүлв.

1942-ч жилд чигн, 1943-ч жилд чигн, нам 1945-ч жилд чигн диилгдсн йовдлмуд болн геедрлт баһ биш болҗав. Болв тесҗ дааҗ һарсн, хөөнь Сталинградт хортыг күүчсн, Курск дуһу деер деермчин һолынь таслсн, Днепр болн Висла, Одер болн Дунай һолмуд һатлсн советск салдс Европд болн делкәд сулдхвр авч ирв.

Дәәнә тускар ухалхларн, мана Диилврин үлд юн бәәсмн болх гиҗ дәңгин ухатунһанач.

Тиигхд, 41-ч жилд, күчтә болн терүн деер диилврмүдәр омгшагдсн немш-цергин багмудыг хотл-балһсна эрсин өөр мана цергүд болн ополченцнр зогсаснь икәр алң болх юмн билә. Сталинградын өөр фашистск-цергүдиг күүчлһн нарт-делкәг өврүллһн биш билү! Мана орн-нутгин Европейск әңгин ерәлнь немшин һарт бәәсн цагт эдн Иҗл һолур һархла мана харслтын көрң күцң чиләд СССР диилгдхнь маһд уга гиҗ кесгнь тоолҗасмн.

Өмнәснь сөрлцҗ хортнла дәәллдҗәсн Әрәсәд сүл нәәлмҗән өгчәсн әмтнд болхла үүмәд, миңһн жил бәәх «Рейхин» деерлклһнд орхд бели бәәх седкл зүүлһсмн. Тегәд ним бәәдлд мана цергүд Паулюсин әәрмиг болн энүнд нөкд болхар адһҗ йовсн Манштейна болн Готин багмудыг хамх цокҗ чадсн, терүгәрн тегәд нарт делкән хойрдгч цуг дәәнд үндсни эрглт кесн зәңг цугтаһинь алитрулҗ өврүлв.

Онц өврмҗтә эн йовдлмудын йиринә кемҗәнәр [illegible] болшго бәәдл ямаран күчн-чидлмүд, ямаран санан-седкл ним ашиг йилһсн гиҗ медҗ авхар седлһиг керән-кемҗән угаһар үүдәв. Тегәд энүнлә зергү олн зүсн ухан-тоолвр болн чик биш санан, тер тоод политическ хаҗһр ухан-тоолврас ишта үүдсн кесг тоот һарч ирв.

Наполеона «алдр әәрмиг» Әрәсәһәс көөсн цагт һарч ирсн олн зүсн ухан-тоолврмуд бас эн кемд тәрхәгдҗ...

татуһар үнлсмн. Болв тер тоолврмуд политическ тоолврар, хамгин түрүнд — советск йоснд бат ул уга, әмтн эңүг дөңнхш гисн тоолврар иш кеҗ тогтагдсмн.

Гитлер хойр фронтд дә эклхәр седәд, германск әәрм орсна даруньмана обществ социальн болн келн-әмтнә ханяр хойр әңгрх гиҗ иткәд, Клаузевицин болн Бисмаркин герәсиг эвдсмн. Төрүц тиим болсн уга. Сөрүд йовдл үчрв — советск улс цугтаднь негн болсн зовлңгин өмнәс хамцҗ, терүнд теднә һанцхн харслт бәәхиг ухаһарн болн зүркәрн медв. Энь германск әәрмиг эрк биш диилһнә түрүн болн хамгин чинртә учрнь болсмн. Цааранднь зуг тер диилвриг кезә, яһҗ бәрхин тускар үг һарсмн.

Мана олн сай күүтә орн-нутгт Советск йоснд дурго болад эс гиҗ әәһәд өшәтнә халхд орсн улс олдсмн. Урвачнриг цеврдүлхәр, теднг сталинск диг-дарана зовлңгла харһсн муульта улс, нам «сулдхврин төлә идейн ноолдачнр» гиҗ үзүлхәр седлһн аш уга болн ичртә юмн. Хортнд орҗ цергләд, зер-зевән эврәннь улсин өмнәс зөрүллһнәс үлү хар саната үүл татлһн уга.

Болв Гитлер болн терүнә нөкднр нәәлҗәсн тер әңгрлһн үчрсн уга. Зуг бичкәхн әңг улсас әнгрәд терүг урв. Улс болхла седкләрн нигн бәәсән медүлсмн. Дурн уга улс бәәсн болхла, тиим улс бәәсмн, — цуг теди һундлан, дурго боллһан мартв. Юңгад гихлә, йирин күн болһна төлә эврә орн-нутган, эврә төрскн герән, эврә экән болн үрән харслһн хамгиң өөдән керг болҗана.

Револющас көлтә шүүсн, Советск йоснд эврә төрскн йосан үзсн саяд күч-көлсчнр болн тер революц бәәсн зөөрәснь болн үүләснь хаһцулсн, цугинь булаҗ авсн улс чигн нег зергләнд зогссмн.

Харсач гиһәд Сталиниг тевчҗ бәәсн улс, дажрач гиһәд терүг хараҗ бәәсн улс нег зергләнд зогссмн. «Түрүн дольгана» миңһәд эмигрантнр көдлмшч-крестьянск революцин эвцлдшго өшәтнр болад бәәсн бийнь күнд гисн цагт Төрскидән дөң болх кергиг эврәннь эрүн нернә кергт тоолсмн.

Келн әмтнә ханяр салх гисн фашистск стратегүдин тоолвр бас тиигҗ күцгдсн уга. Дәәнә цагт мана орн-нутгт келн өмтс онцрлддго билә, энтн тууҗлгч йовдл мөн. Нег зовлң цугтаһинь өөрдүлв. Утдан миңһәд дууна һазр әзлдг бәәсн фронтмудт мана цугин һазриг [illegible] бәәх зу һар улсин элчнр харсҗ йовсмн.

Зулҗ һарсн болн эвакуированн әмтиг төрскн һазраснь миңһәд дууна һазрт: Поволжьед болн Урлад, Ар үзгт болн Сиврт, Хол Дорд үзгт, Казахстанд болн Узбекистанд, Киргизьд болн Таджикистанд, Азербайджанд болн Туркменьд, Грузьд болн Арменьд тосҗ авдг бәәсмн. Өнчрсн бичкдүдиг...

23 сай шаху әмтн бәәнә. Цугтаднь эднд бидн эврә халун ханлтан өргх зөвтәвидн. Эднд сөгдхмн.

Дәәнә тамин цуг девсңгүдиг давҗ һарсна хөөн фронтд дәәллдсн үй дәәнә хөөн угатя бәәлә, ик зуудан бүтн хот угаһар, шахр коммуналкст болн баракмудт бәәж, шавмудын зөвүрәс өңгрдг билә, школьн партсур болн студенческ аудиторьмудт күчрдҗ хәрү ирдг, райкомсин, сельсоветмүдин, бригадмудын, угарьсн колхозмудын һардврт ордг билә. Фронтовикүдлә хамдан сурчасн болн көдлҗәсн цуг әмтн теднәс сән тоот дасҗ авдмн, хамгин түрүнд — бәәдл-җирһлин, кергин туст даавртa хәләц, чик седкл.

Тиигхд мана обществд нуугдҗасн сөрүд йовдлмудын гүн бәәдлиг чигн дән илдкв. Һучдгч жилмүдт тогтсн йосна диктаторск, бүрткләһн уга журмд ирлцҗәсн кевәр келн-әмтнә, социальн болн политическ төрмүдиг хаһллһна тиим эв-арһин, заллһна тер системин күүрлһн тер дәәнә йовудт экл[illegible] медгдлә.

Ода хара биш ингж сурна: дәәнд диилвр бәрсн орн-нутг болн диилвр бәрсн терүнә әмтн диилгдсн әмтнәс дор бәәх йовдл яһҗ учрсмб? Әәмән тинилһәд, сулдхвр авад, диилвр бәрсн улсиг авторитарн системин чаңһ дуңһар дәкн чөдрлв.

Фронтын хаалһар давҗ һарад, мана орн-нутг теднриг иткүлдг бәәсәр, тедү мет нүүрлгч биш, гиҗ кесг әмтн түрүн болҗ ухалдг эс гиҗ маһдлдг болв. Дәәнәс хәрҗ ирснә хөөн эдн бийән винтикүд гиҗ тоолҗасмн биш, винтикүд болхар чигн седсн уга. Болв эврә тоомсрин болн сулдхврин эн седклән түрүн болҗ зуг партин XX съездин хөөн медүлх арһта болв. Оңдарүллһна һол күцлнь — онц күүнә тоомсриг, күүнә эврә чиниг шинәс тогталһн, терүнә үүдәгч эв-арһинь сулдхлһн.

Төрскән харсгч Алдр дәәнә йовдлмудыг цааранднь шинҗлҗ ухалх кергтә. Мана бичәчнр, зурачнр, кинематографистнр баһ биш көдлмш кев, теднә сән гисн үүдәврмүд дәәнә тускар күүнә хөв-җирһлин тускар улсин санлыг бийдән тохраҗана. Литературин тускар зөвтә үг келх кергтә: дәәнә йоста баатр — улсур олна оньгиг эргүләд, кесг тоотын тускар тууҗин номас түрүлҗ болн зергтәһәр эн келҗ чадв.

Диилврин болн дииләчнрт нерәдҗ баһ биш бумбс бидн делдвидн. Эндр чигн теднг босхнавидн. Болв өмд бәәх дииләчнрин, әмнәсн хаһцсн әмтнә экнрин, белвсн гергдин туст килмҗ өглһнәс чинртә тер уга. Эн туст сүл цагт юн кегдв?

Хойр жил хооран дәәнә болн күч-келснә 4 сай шаху ветеранмуд материальн-бәәцин халхар теткллһнә туст олн зүсн льгот болн үлү зөв авв. СССР-ин улсин депутатнрин негдгч Съездин шиидврәр насар болн инвалид-...

лһн маднд йир күчр ик хорлтан күргв. Энь союзникүдин объективн күчрдлһнәс нань эврә чидлән «эрвлхәр» седсн теднә зүткмҗәр цәәлһгднә.

Болв эндр талдан тоотын тускар келхәр бәәнәв.

Олн зүсн социальн системс хоорнд бәәх сөрүд бәәдлиг генн, гөңгн кевәр цәәлһлһн яду болҗахин тускар антигитлеровск коалиц герчлҗәнә. Метафизическ схем төрүц тус уга болҗахинь тууҗин илт бәәдл илдкв. Чидл хувагдлһнд демократин болн реакцин сөрлцҗ зогслһн негинь йилһгч чинр зүүҗәхнь медгдв.

Делкән хойрдгч дәәнд бәрсн диилвр — энь деермчллһнә болн хар санана чидлмүдин өмнәс ноолда келһнд нег негән олҗ авсн цуг государствсин болн улсин хамцу ач-тус болн хамцу зөөр. Антигитлеровск коалицд түрүн авгтан 26, дәәнә чилгчәр — 50 һар государств орв. Диилврт эдн цугтан әдл төвцән орулв, гиҗ келҗ болшго. Эврә дурар цергт мордсн әмтнә бичкн багмудан дәәллдәнд орлцулсн орн-нутгуд бәәнә. Болв эдн маднла хамдан билә, тегәд энүг бидн кезә чигн мартшговидн.

Диилвриг хуваһн ке биш болчкад, политическ яду йовдл мөн. Талдан әмтнә заканн ишта сә хәәлһиг, бас тиим әәмшг уга бәәх теднә зөвиг учртан авлго, зуг бийинь төлә әәмшг уга бәәдл теткхәр седдг мана цагт үзгддг седвәрлә әдл мет, әмнч болн ахр ухата авц үзүллһн эннь болҗана.

Харм төрхд, делкән политикд, селән һазрин тәрәнә теегт мет, шин ухан-тоолврин үрһц буг өвсәр хара биш даргдна.

Антигитлеровск коалицин орлцачнриг хамцу цергә лагерьт авч ирсн аһу ик әәмшг күцңдән уурад уга билә, тер хоорнд нег негән харллһна болн эс итклһнә хар үүлн һарч ирәд бәәв. Өңклдүрк союзникүд үктлән эвцлдшго өшәтн болад ирв.

Иргч үйнриг дәәнә зовлңгас гетлгәд, тесврән һарһад, сән-сәәхн хамдан хам-хоша бәәхмн гисн нег мөслгч седклән ООН-а уставд терүг тогтасн государствс медүллә. Болв зер-зев олар һарһлһиг йос залҗах әмтн зогсахар седсн уга, улс болхла чадсн уга. Негдсн Штатмудт атомн бомб бәәнә, гиҗ Потсдамд Трумэн Сталинд зәңглсн кемәс авн тууҗчнр ядерн зер-зевәр агслһна эклцинь тоолна.

«Осин» державмудыг диилсилә хамдан милитаризмин чөткр эс хорагдснь күмн әмтнә төлә XX зун жилин хамгин һашута зовлн болв. Эн чөткр өмд үлдәд, делкәг чилгч уга болн ик һарута конфронтацд орулв.

Энь тер даруньэс ухалгдсн бийнь, делкән хойрдгч дән болн терүнәсн һарсн «китн дән» чигн, догшн муст үлгүрлҗ болшго болн тоолвр уга бәрц бәрлдлһн болҗана.

Советск һазрт фашистнрин...

дәәнә тууҗ маднд зааҗ өгчәнә.

Делкән негдгч дәәнә хөөн хөрн жил чигн давад уга бәәтл моһлцг һазрин кесг бәәрнд — Эфиопьд болн Испаньд, Китдт болн Халхин-һолд делкән шин дәәнә һулмт шатсиг эндр тодлх кергтә. Удл уга болхла, терүнә, һал Тиранад болн Варшавд, Парижд болн Лондонд, Белградт болн Афинд, мана Төрскнд күрв.

Национал-социалистическ немш көдлмшч парть — германск фашистнр тиигҗ бийән нерәддг бәәсмн — буржуазн демократин механизмиг олзлад, эс гиҗ формальн илә йос эзлсмн. Эврәннь үүлдвртән фашистнр социальн демагогиг, социальн үнн-чик биш бәәдлиг, көдлмш уга бәәлһиг, «һардачнрин» коррупциг шалһлһиг өргәр олзлҗасмн. «Веймарск демократиг» эс таасн цуг әмтнүр, болв хамгин түрүнд люмпенмүдүр, көдлмш уга әмтнүр, үүрмг буржуа болгч әмтнүр залгдсн псевдореволюционн үгмүд өргәр олзлгдҗасмн.

Күүнә хамгин му гисн санан-седклиг делгрүллһәр, шовинизмәр болн расизмәр, чидл олзллһәр болн деерлкгч медрл татуһар түшг кегдҗәсмн. Керүл-цүүгән, хәәкрлдән болн күч үзүллһн дүрта гисн аргументмуд болсмн, пангерманизмин, расов цевр бәәдлин, цугделкән «большевистск үгцәнә» туск идеймүд болхла — олна идеологическ психозмудын урмдулгч чидлнь болсмн.

Тууҗд үзгдәд уга кевәр улсин ухан-серлиг үрәлһн болҗасмн. Көдлмшч жисәнлә, социализмлә ноолда кехин төләд нацизмиг дөңнсн монопольмуд цуг күмнд, цивилизацин нормст гитлеровск идеологин учраҗасн әәмшгиг йостаһар үнлсмн уга.

Деермчиг «тогтнуллһна», бат хәләц уга сепаратн үгцәсин болн нуувчин протоколмудын Мюнхена политик ямаран чигн сән юм эс учраснь темдгтә.

Дәкн нег темдглсв: 1941 жилин мөчн сарин 22 демократиймуд болн фашизм хоорнд, гуманизм болн күмнд дурго боллһн хоорнд тууҗд кергтәһәр демаркацион татас татсмн, шин гисн тууҗд түрүн болҗ цуг күмнн сә хәәлһнә болн зөөрин төлә общественн әдл биш тогтацта государствс эврәннь социальн-экономическ йилһврәсн хольҗх седвәрүр тер авч ирсмн.

Цугтаднь үкл үүдәгч әәмшгин өмнәс һазрин демократическ чидлмүд нииҗ чадх арһиг дән үзүлв. Тууҗлгч [illegible] даавртa кемд бәәх маднд терүнә эн аш давшго чинр зүүҗәнә.

Тегәд өдгә цагин политикд тиим ик чинртә болҗах ашлвр энүнәс һарчана: кемр «ик политикин төлә» цуг күмнн зөөр өггдхлә, делкән күүрлтә аюл эркән уга үчрхмн. Тууҗин һашута эн сурһмж тодлгдх зөвтә. Ташр һанцхн маднд биш.

Өдгә цагин цивилизацин өсәд йовх бүкл бәәлд, эконо-...

бас мартшговидн. ... бирснас болн Свердловскас, Пермяс, Горькийас болн Челябинскас, Куйбышевас болн Нижний Тагилас, орн-нутгин ик болн баh нань чиги балhсас фронтур хамгин шин кеццэ танкс болн самолетмуд, цуг кемжэтэ тов, минометмуд, снарядмуд, автоматмуд йовулгджала. Бакинск болн волжск нефть, узбекск болн таджикск көвң угаhар фронт яах билэ?

Цуг хамгарн, фронтын болн тылын негдсн чинвртэ күчн-чидлэр орн-нутг диилврин зөргэлджэлэ. Энтн йоста улсин дэн билэ. Мана ханлтын угмуд союзническ зэрмсин — Великобритания, Америкин Негдсн Штатмудын, «Дээлдджэх Францин». Канадын салдсмудт, Югославин болн Албания улсин сулдхврин зэрмсин героймудт, Польск цергин дээчирт, Чехословакд фашистск деермчнрлэ ноолдачнрт, Европейск сопротивления орлцачнрт, японск милитаристнрлэ дээлдджэсн Китдин болн Корейин, Вьетнамин болн нань чигн орн-нутгудын дээчирт болн партизанмудт нерэлгджэнэ. Теднэс кесг элчнр эн байрт мадн дунд бээнэ, бидн теднд мендэн илгэжэнэвидн.

Гитлерин эргидк баг немш улсиг келн эмтни ямаран аюлд күргхинь меджэсн Германя антифашистнрт ханлтан өргжэнэвидн.

Диилврт эврэ тэвцэн орулсн цугтаднь ханлтан өргхлэрн нарт делкэн хойрдгч дээнэ hалд күмн эмтн ямаран ик hару hарhсар мадн hундл тэржэнэвидн.

Советск улс ямаран hарула харhсиг, теднэ асхрсн цусн болн нульмсн ямаран ик hашута далад цуглрхинь 45 жил хооран нег чигн күн сээнэр медэд уга билэ. Диилврин үнин туск үни биййнь шинжллтин йоста зовлн болв. Теруг ода чиги заахд күчр. Болв эс келж чиги болшго, юнгад гихлэ, цагин залhлдан тасршгон төлэ, санл уга бээснэс кэлтэ зэрм зүркн модуршгон төлэ тертн кергтэ.

Үүрмүд, босад, мана улсин төлэ, ямр нег талдан улсин төлэ үчрсн хамгин күнд гисн дээнд эмнэсн хаhцсн советск улсин санлыг тевчий.

Дэн советск улсин 27 сай шаху жирhл авад йовж одв. Ташр терүн деер — шав авсн, контуженн, көлдсн саяд эмтн бас бээнэ.

Эн дээнд, урдкь мет, дээлдджэх зэрмсин hанцхн сөрлцлhн биш билэ, деермчин дэврлhн цуг улсин өмнэс, терүнэ бээдл-жирhлин үңгин өмнэс зэрүлгджэлэ.

Фронтмудт дээлддэд эмтн эмнэсн хаhцла. С н а р я д м у д а с кэлтэ эдн эврэ гермүдтэн хоржала. Идеологическ хорта эс гиж расов күцц биш тоота гисн метэр зэлж авсн hар деер тедниг хаж алжала. Үклин лагерьмүдт көгшдиг, күүкд улсиг болн бичкдүдиг хармнлго зуралж хорлжала. Белорусск, украинск болн орс зүүhад селэд тенд бээсн эмтнлэ хамдан шатагдсн билэ.

Эвакуацла болн бомбдсн цагла, харhнж болн гемэс кэлтэ эрүл-мендэн геесн болн инвалидмүд болсн гражданмудын то эң-зах уга.

Европд дээллдсн hазрмудар советск зүүhад минhн дэйир эмэн өгв. Польшиг сулдххин төлэ 600 минhн, Чехословакиг — 140 минhн,

... хортнас харсн, биййэн туурмж хээлго, болв бат зэргэрн биййэн мөңкрүлсн, эмтнэ унтршго санл.

Үүрмүд, суутн гиж суржанав.

hашута, зовлнта үин. Тер цагин йовдлмудын тускар мадн давж одсн юмнла эдл келж эс чаддгдтн өврж болхий? Тер йовдлмуд — мадна, мана ухан-седклэс салhж авч болшго хүвнь, hазр деер юн йостаhинь болн юн худлынь мадн тер йовдлмудла дүңцүлж меднэвидн.

* * *

Дээнэ өгсн сурhмжиг мартхла, биййэн чигн, маниг биййэрн халхлад дөчн тавн жилдэн мана харслhнд кевтх улсиг чигн урвснла эдл болх билэ. Өсж йовх үйнриг цань уга ик үнтэhэр хоршасн дамшлт угаhар үлдэлhн болх билэ.

Диилврин өдр — зуг зөвтэ кергин төлэ өмэн өгсн улсиг ханлттаhар санлhн болн зуг байрин сэн өдр темдглх учр биш. Энтн тер мет делкэн хойрдгч дэн гиж келдг ик аюлын үчринь ухалдг агчмин зуур цаг. Цуhараднь дула болн герл хармнлго өгдг дэн уга делкэн тускар ухалжахин туск үгмүднь үнн аль худлнь сөрлh дааж hардг өдр.

«Фашизм гисн — дэн!» гиж цуhараhаснь түрүлж медж келсн, күмн-эмтнд германск нацистнр болн японск милитаристнр ямаран зэмшг үзүлжэхинь улс медтхэ гиж күчн-чидлэн цуhараhаснь икэр hарhсн Советск Союз деермчллhнэ өмнэс хэрү өгхин төлэ биййнь яhад тиигж муhар белдсмб? Бидн яhад тиим ик hару үзсн болхв? Рейхстаг деер hарч Диилврин туг делскхин төлэ мана зэрмд яhад тиим күнд хаалh давж hарх кергтэ болв?

Эн болн hоллгч чинртэ нань чиги сурврмуд мадн дэкн-дэкнэс тэвнэвидн, яhад гихлэ, урдк цагт терүнд өгдг бээсн күцц биш, зэрмдэн вам төв биш хэрү мана ухаг болн седклиг төвкнүлжэхш.

Чидл үзүлдг политик ю чигн күцэж чаддгог, зуг цүүгэсиг шинэс чанhар зэнгддгинь нарт делкэн түрүн дэн үзүлсмн. Тер биййнь империализм цаарандан чигн чидл үзүллhнэ болн талдан hазрмуд булаж авлhна тускар ухалад бээв. Зер-зев hарhллhиг зогсахин болн деермчлэчд хамдан сөрлцж хэрү өгдг систем тогталhна туск советск седвэрмүдиг нарт делкэн хэрлцэнд чидл олаллhиг бурушажах болж йосна халхар келдг бээсн правительствс дөннлго бээв. Москван кесн дуудврмуд ик зүүдан көдлмшч жисэнд, девшлттэ ухан-седклтэ интеллигенц дунд дөннлт олв. Тиигв чигн 1937—1938 жилмүдт болсн заhния процессмүдэс, цаажллhнас кэлтэ кесгнь Советск Союзас социалистическ идеяс хольжв.

Германск рейхин эздүд нарт делкэн түрүн дээнэс эврэhэрн ашлвр кев. Ата авх сананаснь нацистск идеологий hарв. «Жирhлд кергтэ аhун» төлэ делгүдэн дээлддхин кергт йосн Гитлерин hарт өггдв. Советск государствиг уга келhн. СССР-т бээх келн-эмтиг алад уга келhн эс гиж теднэр мухла келhн нацизмин геополитическ программин hоллгч элементнь болжасмн.

...лмшэснь hарhад болн цаажлад Сталин орн-нутгин харслтыг заллhна цуг системиг эвдэд уга кев. 40 минh шаху офицермүд тиигхд эмнэсн хаhцв, эс гиж түүрмд суув.

Сэн медрлтэ командовань уга зэрм ямаран болдгнь 1941 жилэс өмн сээнэр медгдсмн. Түрүлэд Хасан нур деер. Терүнэ хөөн Финляндьла болсн дээнд. Аш сүүлднь, Халхин-hол деер, японск деермчнрин өмнэс боссн советск-моңhл группировкин командующд Г. К. Жуковиг тэвтл.

Туршулын илгэhэд бээсн зэңгсиг эс үнллhн бас хоран күргв, терүнэ ашт немш командовань гентки дэврж орж чадв, дэврлhнэ хамгин күнд кемд маниг зөвэр давад бээв.

1941 жилин хаврас авн Сталин Вермахт кезэ дэврлh кехэр белдджэхин болн нам hоллгчдан альк үзгэр цоклh кехэр бээхин тускар даңгин зэнгс авад бээсмн. Болв эн Германь дорд үзгүр дэврхэр ямр дуңгэ белн болчксна тускар ухалж ашлвр келго, ик дэ келhнд мадн белн болад угаhас ашлвр кев.

1941-ч жилин мөрн-хөн сармудт Баренцев теңгсэс авн Хар Теңгс күртл татгдсн цуг межэд Вермахт дэврхин кергт эклц бээр эзлв, юмн эс болсн бээдл hартн гиж Сталин цугтаднь заквр өгв. Шаhна оптимизмд оньган өглго илт бээдлиг шинжлж медхэр седлг эмтиг «провокатормуд» болн «улсин хортн» гиж hутажав. Цааранднь ирлцнгүhэр засглжасмн.

Мөчн сарин 22-т орн-нутгур дэврсн hалв Сталинд эврэнень деегүр санаhан бэрх, Гитлер энүг меклсиг медх арh өгсн уга. Государственн межэг hатлж бичэ hартн гисн заквр өгхэр түрүн даруhан эн санв: «яhдг болв чигн эн дэн биш, межэ эвдсн йовдл болхла яахмб».

Дээг күлэжэсмн, терүнд белджэсмн. Болв энүг эс күлэжэсн бээдлд гентки учрсн йовдл мет үүмж тосв.

Дээнэ түрүн девсңгин ашнь Улан Зэрмд икл зэмшгтэ болв — алгдсн, шавтсн, геедрсн, хортн бэрэнд авсн цергчнр саяд тоод күрв. Бидн промышленн чинртэ цутхлңгуд болн селэнэ эдлахун район уга үлдвидн. Цуг Украин болн Белоруссь, Молдавь болн Прибалтик, Эрэсэн Федерацин зэрм областьмуд хортна hарт орв.

Сталина зүткэн уга гемин тускар келхлэрн, кемр туужин үнн хэлэцд бидн зогсхар седжэхлэ, Деед командующин Харслтын государственн комитетин ахлачин үүл дааж күцэжэсн энүнэ цуг көдлмшиг угг билэ гиж үнлхлэ чик болхн уга.

Керэн-кемжэн уга йос hар деерэн бэрхлэрн, залврин дегд икэр хамцулгдсн онц системиг эн залжасмн, тер күчр-күнд цагт эврэ нилчэн күргсмн.

Болв дегэд чаңh дисциплин бэргдсн болв чигн үүрмг бүртклhн уга болад үлмэhэн эн күргсмн гиж би немжэнэв. Дээнэ цага таал эмтнд иткхиг, биийснь медж үүлдх арh өгхиг некжэсмн. Биийснь болхла эзлго биий деерэн даавр автха гиж даалhжасмн.

дээллдджэсн Эрэсэд сүл нээлмжэн өгчэсн эмтнд болхла үүмэд, минhн жил бээх «Рейхин» деерлклhнд орхд белн бээх седкл зүүлhсмн. Тегэд им бээдлд мана цергүд Паулюсин зэрмиг болн энүнд нөкд болхар адhж йовсн Манштейна болн Готин багмудыг хамх цокж чадсн, терүгэрн тегэд нарт делкэн хойрдгч цуг дээнд үндсни эрглт кесн зэңг цугтаhинь алңтрулж өврүлв.

Онц өврмжтэ эн йовдлмудыг йиринэ кемжэhэр гиж болшго бээдл ямаран күчн-чидлмүд, ямаран санан-седкл им ашиг йилhсн гиж медж авхар седлhиг керэн-кемжэн угаhар үүдэв. Тегэд энүнлэ зергү олн зүсн ухан-тоолвр болн чик биш санан, тер тоод политическ хажhр ухан-тоолврас иштэ үүдсн кесг тоот hарч ирв.

Наполеона «алдр зэрмиг» Эрэсэhэс көөсн цагт hарч ирсн олн зүсн ухан-тоолврмуд бас эн кемд тархагдж олзлгдв. Эннь — орсин аhу ик hазрар церг утар цувад дэврдг нүр церг зэрмин тылас тасрж hарна гисн зэнгс. Эннь — Эрэсэн хаалh уга hазр. Эрэсэн эмтнд эрк биш ирж нөкд болдг «зерг киитн» энүнд бас орв.

Бидн энүнэ төлэ ямаран чигн үн өгхдэн белн бээснэ тускар hоллгчдан диилвр бэргдв гисн тезис сүл цагт шунлттаhар тархагджана. Талданар келхлэ, залу-зэргэр биш, ухаhар биш, зуг — «Икэр цусан асхад» диилсн болж hарчана.

Цаадк тоолврнь илднь үзгджэнэ: Москваг болн Ленинградыг, Киевиг болн Одессаг, Смоленскиг болн Севастополиг, наадк зүүhад балhсдыг хара харсж аввидн гинэ. Эмтнд, архитектурн болн сойлын б у м б с т зэмшг үзүлшгон төлэ эврэнень цутхлңгудан немшнрт орулж өгсн деед үзгин европейск «сурhульта» орн-нутгудын үлгүрэр кехмн билэ гинэ.

Болв тиигхлэ нарт делкэн хойрдгч дээнд бэргдсн диилвр кенэ болх билэ?

Им тоолврмудыг би бурушажанав. Тедн ил бээдлэс салhгдад, эврэ учр-утхарн мана зэрмиг болн улсиг, талдан улсин антифашистск ноолдаг басжана.

Мадн «квасной патриотизмин» хэлэциг шинэс бэрж, мадн үзхэр эс седжэх. Мана эрүн нериг көндэжэх цуг тоотыг бурушах зөвтэвидн, гиж тернь төрүц медүлжэхш.

Стратегическ болн тактическ тэрмүдиг эмтэн баhар хораж хаhлхин туск зүткмж тер цагт политическ hардврин болн цергэ командованя сананд кесг саамд орман олсн уга, гиж гүүнэр сана зовж темдглх кергтэ. Нег үлү түрүн кемд чадмгар биш, эмтиг олар хораж диилвр бэрдг билэ. Дээнд белдлhнэ болн деермчлэчнрт цоклh өглhиг бүрдэлhнэ кемд hарhгдсн алдгудыг саяр күүнэ эмэр данцах кергтэ болв.

Диилвр икнкдэн талдан йовдлмудар теткгдсн бээсиг үзлго бээж болшго гиж сангдна. Дэн орн-нутгин төлэ йосндан улсин авцта болсн йовдл терүнэ hоллгчнь болв.

Гитлеровск генералмуд дилетантнр биш, эздэн мергжлттэ цергэ специалистнр бээсмн. Зуг блицкриг кехэр зүткэд тедн Эрэсэн киитиг

...трапнр көдлмшч-крестьянск революцин эвцлдшго өштнр болад бээсн биийнь күнд гисн цагт Төрскндэн дөң болх кергиг эврэнень эрүн нернэ кергт тоолсмн.

Келн эмтнэ ханяр салх гисн фашистск стратегүдин тоолвр бас тиигж күцгдсн уга. Дээнэ цагт мана орн-нутгт келн эмтс онцрлддго билэ, энтн туужлгч йовдл мөн. Нег зовлн цугтаhинь өөрдүлв. Утдан миңhад дууна hазр эзлдг бээсн фронтмудт мана цугин hазриг ...нд бээх зу hар улсин элчнр харсж йовсмн.

Зулж hарсн болн эвакуированн эмтиг төрскн hазраснь миңhад дууна hазрт: Поволжьед болн Урлад, Ар үзгт болн Сиврт, Хол Дорд үзгт, Казахстанд болн Узбекистанд, Киргизьд болн Таджикистанд, Азербайджанд болн Туркменьд, Грузьд болн Арменьд тосж авдг бээсмн. Өнчрсн бичкдүдиг теднэ эк-эцкнр ямаран келн эмтн бээснэ тускар сурдго билэ: орс, узбек, маңhд, башкир күүкд күн теруг өрк-бүлдэн, зэрмдэн олн күүтэ өрк-бүлдэн авад экин килмжтэhэр өскдг бээсмн.

Советск Союзин Геройнмудын эс гиж Тууржин орденэ күцц кавалермүдин тооhар ямаран келн эмтн түрүн ормд бээхиг тоолхд дурта улс манад бээнэ. Би тиим тоолh келго, мана олн келн эмттэ алдр орн-нутгин үлмэ уга бээдлиг хамдан харсж авсн Советск Союзин цуг улст гүн ханлтын үгэн эндр келжэнэв.

Өштнлэ нөкцж бээсмн гиж хажhрар гемшэгдсн зэрм улсин туст күцэгдсн сталинск цаажллhиг парть болн орн-нутг бурушав. Э. урвачнр дунд олн зүсн келн эмтнэ элчнр бээсмн, болв хортнд орж өгсн нег чигн улс үниндэн уга билэ.

Диилврин негинь йилhгч бас нег факторин тускар эндр тодлх кергтэ. Эннь — мана партин бүрдэмжин үүлдвр.

Эндр, ленинск кевэр медлhнд политическ нүүрлэч гиж КПСС-ин нилчиг шинэс тогталhн — өдр-бүрин тэр болсн цагт, революцин хөөтк түрүн жилмүдт болн Төрскнэ харсгч Алдр дээнэ кемд парть урднь үзгдэд уга кевэр минь тиим нилчэн үзүлж үүлдсиг темдгллhн цагтнь келсн үг болх.

Коммунистнрин пайн процентнь Зертэ-зевтэ Чидлмүдин зерглэнд билэ. Теднэс hурвн сай, илднь авад хэлэхлэ хойрдгч болhн, дээлдэнд эмнэсн хаhцв. Коммунистнриг кел бэрхмн биш, дов ормднь хаж алхмн, гиж Гитлер заксмн. Деермчнрин өмнэс цуг улсин сөрлцлhиг бүрдэжэх, диилврин иткл эмтнд зүүлhжэх чидлнь парть бээсинь фашистск стратегүд цань уга сээнэг меджэсмн.

Тылд күчр-күндиг эйи деерэн дааси, предприятьмүдт, тосхлтст эс гиж селэн hазрт эмтиг көдлмшт босхжасн, чинэhэн алдсн, зовлнд диилгдсн, итклэн барсн эмтиг чадсарн урмдулжасн мана партин гешүдт, дэврлhнд дээчириг босхжасн коммунистнрас баh бишэр үнлж ханлтан өргх зөвтэвидн.

Эндр мадн дунд 6 сай шаху фронтовик, тер тоод 1 сай 100 миңhн инвалид дээнэ жилмүдт тылд көдлжэсн

...на бичэчнр, зурачнр, кинематографистнр баh биш көдлмш кев, теднэ сэн гисн үүдэврмүд дээнэ тускар күүнэ хөв-жирhлин тускар улсин санлыг биийдэн тохражана. Литературин тускар зөвтэ үг келх кергтэ: дээнэ йоста баатр — улсур олна оньгиг эргүлэд, кесг тоотын тускар туужин номас түрүлж болн зэргтэhэр эн келж чадв.

Диилврин болн диилэчнрт нерэдж баh биш бумбс бидн делдвидн. Эндр чигн тедниг босхнавидн. Болв эмд бээх диилэчнрин, эмнэсн хаhцсн эмтнэ экнрин, белвсн гергдин туст килмж өглhнэс чинртэ тэр уга. Эн туст сүл цагт юн кегдв?

Хойр жил хооран дээнэ болн күч-көлснэ 4 сай шаху ветеранмуд материальн-бээдлин халхар теткlhнэ туст олн зүсн льгот болн үлү зөв авв. СССР-ин улсин депутатнрин негдгч Съездин шиидврэр насар болн инвалидностяр өгдг пенсин хамгин бичкн кемжэн икдүлгдв, эмнэсн хаhцсн эмтнэ өрк-бүлмүдт дээнд орлцачнрин төлэ тогтагдсн льготмуд бас ирлцдг болв. Одахн правительств дээнэ ветеранмудын болн тылын күч-көлсчнрин төлэ немр льготмуд болн үлү зөв орулв, тер төлэд жува шаху арслң олж авв.

Гражданмудыг болн цергчнриг пенсяр теткlhнэ туск шин закад ветеранмудын бээдл-жирhлин таалынь ясруллhнд дөң болхмн.

Болв эннь йир баh. Кесг фронтовикүд болн теднэ өрк-бүлмүд ода чиги патьр өгхиг, телефон тэвхиг күлэнэ, эмчин дөң кергтэ, эм, кергтэ нань чиги тоот хээнэ.

Цуг эн тэрмүд хаhлхин төлэ шинэс суңhгдсн улсин депутатнрин Советмүдин бээрн hазрт биийэн залlhна органмудын, күч-көлсч коллективсин арhинь олллhн ода чинртэ болжана. Теднэ медлд ик мөңгн орж иржэнэ. Ветеранмудын клубмуд болн гермүд бүрдэлhиг өргжүлх, олна бээдл-жирhлд, чидл күрм көдлмшт тиим седклтэ эмтиг шунмhаhар орлцулх кергтэ. Советмүдин ханьд ветеранмудын кергүдэр шишлң комиссьмүд бүрдэлhн чик болх бээдлтэ.

Фронтын үйд, Төрскэн харсж авсн эмтнд килмжэн болн оньган өглhн — цуг мадна шагшавдын даалhвр. Энүнлэ цугтан зөвшэрх гиж иңцжэнэв.

* * *

Үүрмүд! СССР-үр Германь дэврлhн делкэн хойрдгч дээнэ йовудыг чигн, бээдлинь чигн төрүц хүврүлв. Идейн-политическ сөрүд бээдлиг цугтаднь үзгджэх зэмшгиг хэрү цоклhна төлэ чидлэн негдүлх кергллтлэ яhж ирлцүлхмб? — гисн сурвр үүдв. Бээдл-жирhл догмсас болн хуучн хэлэцэс күчтэ болв. Сталин, Рузвельт болн Черчиль маhдлсн уга: хуучн зүткldэг хооран кех кергтэ. Антигитлеровск коалиц тогтв — эннь делкэн хойрдгч дээнэ ховр политическ күцэмж болв.

Бээдлиг амрар үзүлэд кергуга. Нөкцлт илдэн зэрмдэн зөвэр сөрүд тенцэрлhн уга, эдл биш зөвин бээдлтэhэр тогтла. Германьла ноолда келhнэ hоллгч ацэhинь Советск Союз бий деерэн авх зөвтэ болв. «Хойрдгч фронт» секlhиг хооран саа-

...болад ирв.

Иргч үйириг дээнэ зовлнгас гетлгэд, тесврэн hарhад, сэн-сээхн хамдан хам-хоша бээхмн гисн нег мөслгч седклэн ООН-а уставд теруг тогтасн государствс медулла. Болв зер-зев олар hарhлhиг йос залжах эмтн зогсахар седсн уга, улс болхла чадсн уга. Негдсн Штатмудт атомн бомб бээнэ, гиж Потсдамд Трумэн Сталинд зэнглсн кемэс авн тууҗчнр чдери зер-зевэр агслhна эклцинь тоолна.

«Осин» державмудыг диилснлэ хамдан милитаризмин чөткр эс хорагдснь күмн эмтнэ төлэ XX зун жилин хамгин hашута зовлн болв. Эн чөткр эмд үлдэд, делкэг чилгч уга болн ик hарута конфронтацд орулв.

Эннь тер дарунь эс ухалгдсн биййнь, делкэн хойрдгч дэн болн терүнэсн hарсн «киитн дэн» чигн, догшн муст үлгүрлж болшго болн тоолвр уга бэрц бэрлдлhн болжана.

Советск hазрт фашистнрин учрасн хамхллhн болн эвдрлт hоллгчдан 50-ч жилмүдин дундурар хэрү босхгдсиг бидн цуглан меднэвидн. Киев, Минск, Севастополь, Сталинград, Ростов, Смоленск, арвад болн зүүhад үлдл угаhар хамхлгдсн нань чигн балhсд хэрү босхгдла. Орн-нутгин промышленн күчн хэрү тогтагдад, элвжүлгдв. Бидн hазр деер түрүн болж космосур ишкдл келэвидн.

Аhу ик hарула харhсн биййнь Советск Союз дээнэс батрсн, өмннь үзгдэд уга күчтэ цергэ-политическ болн экономическ орн-нутг болж hарла гисн тоолвр тер цагин йосн документст болн публицистикд соңсгджала.

Маhдлх зөв өгчэдго то-диг эр — кесг сай тонн металлар, нүүрсэр болн нефтэр, буудяhар болн цаhан кевнгэр, жуваhад киловатт-час электрокүчэр эн ухан-тоолвр батлгджала.

Дээнэ hарун то-диг хааhата бээдлтэ гиж тоолгджала. Болв «киитн дээнэ» таалд олн эмтнэ тогтажах болн терүнэ бээхтэ жирhлин булгнь болх зөвтэ аhу ик зөөр иккдэн зер-зев агслhиг икдүллhнд орулгдад, цергэ hаруг данцахин төлэ өггджэлэ. Мана экономикд ик hаруhан күргсн, орн-нутгиг эндрк өдрин кризист күргсн тоотын негнь эннь болжана.

Зер-зевэр тасрхан утаhар агслhна ашт күмн эмтн үкл уга, мөңк бээдлэн геев. Хар санатаhар эс гиж санмср угаhар ядерн дээнэ тамин механизмиг эдлврт орулллhна ашт цуг эмтнэ тоотыг үклин зэмшг илт тоотд хүврв. Эргндк йиртмжиг эвдж хамхлсна, делкэн делгрлттэ болн делгржэх орн-нутгуд хоорнд бээх аhу ик йилhвр бээснэс, ухан-серлин уга-яду бээдлэс болн шагшавдын халхар хоосрлhнас кэлтэ эдл зэмшгтэ аюлта бээдл тогтагджана.

Болв зэмшгэс бултлго бээсн деерэн бидн залу-зэргэн геех зөв угавидн. Цивилизацин харслhна чидлмүд аhу ик. Делкэн hурвдгч дээнд зөв өгшгон болн талдан зэмшгиг хооран hаhхин төлэ тернь күртх. Зуг ухан сэн седкл, даавр кергтэ болжана. Болв түүжэс ашлвр кедг арh кергтэ.

Эмэн аврхин төлэ күмн эмтн негдэд, зер-зев агслhиг унгарнь уга кех зөвтэ гисн хамгин чинртэ ашлвриг

Дэки нег темдглев: 1941 жилин мөчн сарин 22 демократиймуд болн фашизм хоорнд, гуманизм болн күмнд дурго боллhн хоорнд тууҗд кергтэhэр демаркационн тас татсмн, шин гисн тууҗд түрүн болж цуг күмни сэ хээлhнэ болн зөөрин төлэ общественн эдл биш тогтацта государствс эврэнь социальн-экономическ йилhврэсн хольжх седврүр тер авч ирсмн.

Цугтаднь укл үүдэгч зэмшгин өмнэс hазрин демократическ чидлмүд ниилж чадх арhиг дэн үзүлв. Тууҗлгч зэрэтин даавртa кемд бээх мадна терүнэ эн аш дашго чинр зүүжэнэ.

Тегэд өдгэ цагин политикд тиим ик чинртэ болжах ашлвр энүнэс hарчана: кемр «ик политикин төлэ» цуг күмни зөөр өггдхлэ, делкэн күүрлттэ аюл эркжэн уга үчрхмн. Тууҗин hашута эн сурhмж тоолгдх зөвтэ. Ташр hанцхн мадна биш.

Өдгэ цагин цивилизацин өсэд йовх бүкл бээдлд, экономическ, экологическ, зэңгллгч некцлтд, орн-нутгуд болн улс хоорндк, политическ болн социальн системс хоорндк, цуг сэ хээлhнэ болн зерүллтсин хоорндк залhлданд эвин туск кесг зун жилэ күцл ода түрүн болж илт бээдлд тохржана. Өдгэ цагин тэрмүдин зэңгдэг зер-зевин күчэр тээлж болшго — терүг цуhар сээнэр медх зөвтэ. Терүг цугинь сэ хээлhиг күндлэд теслттэhэр цуплх кергтэ, hоллгчнь болхла — хамгин ик зөөриг — күүнэ эмн-жирhлиг күндлх кергтэ.

Нарт делкэд, нег үлү Европд зэмшг уга бээлhнэ шин моделин, зер-зевэр агслhиг уурулллhна туст диг-дарани хамцу ишклмүдин төлэ объективн таал тогтжана. Им бээдлд бидн мана харслтын эв-арhд үлмэhэн хальдагч таал бичэ үчртха гиж оньган өгч хэлэжэнэвидн. Советск Союз эврэ халхас зер-зевэр агслhиг үүрүлх иңг кен чигн зүүх зөв уга.

«Блокас давсн» болн «системд эс орсн» үин йовдл Европд боомтг угаhар хаалh hарhж авчана, зер-зевэр зэлhхин ормд күүндврүр үржэнэ.

СССР болн США, цуг Европейск йовцд орлцачнр регионд ядерн чигн, йиринэ дэн чигн болх зөв уга гиж тоолжана, халхс дээнэ шунлтан хаслhнла, дэврдгч күчэн зевэр баhрулснла зэмшг уга бээлhнэ сэ хээлhн залhлата.

Восточн Европд иилн жилэ болн эн жила йовдлмуд, нег үлү «Берлинск эрсиг» уга келhн болн Германиг негдүллhнэ иргч үлс хоорндын хэрлцэнэ политическ кесг үүлдэчнрт болн теоретикүдт зуг 1990-ч жилд Ялтад болн Потсдамд йилhгдсн дээнэ хөөтк делкэ тогталhн тегсв гиж келх арh өгв. Ямр дуңгэhэр эннь чик болжахмб?

Ялтинск болн Потсдамск зөвшэлмүдиг яhж гээлhж үнлнэс цугнь ирлцжэнэ. Үлмэhэн күрглhнэ медлиг эн зөвшэл үзүлжэсмн, хөөнь Европ ангрлhнэ үл болсмн гисн ухан-тоолврас иштэ хэлэхлэ. — Ялтын болн Потсдамин цаг йосндан тегсв гиж тоолж болхмн.

hурвн орн-нутгин Ялтинск болн Потсдамск зөвшэлиг тууҗлгч контекст бэрж хэлэхлэ эннь талдан кергт. Эн зөвшэлин hол ... — дэн

(Чилгчнь 3-ч халхд).

ДИИЛВР ДЕЛДСН САЛДСМУД, ТАДНД ЦАҺАН СЕДКЛИН ХАНЛТ

(Чилгчнь. Эклцнь 1-ч халхд).

видн. Эндр би дәкәд нег тадниг үни-седкләси, зүркнәсн йөрәһәд, цуг улсин нерн деерәс хамгин гүн седклин ханлт дәкәд нег күргж келхәр седләв. Мана үйин әмтнә гүн ханлтыг болн даалһвриг энүнд би үзжәнәв, мана обществин үни-седклтә цуг әмтн иигж тоолжах гиж би санжанав.

Эн өдрмүдт дәәнә ветранмудт, фронтовикүдт, тылд диилвриг делджәсн әмтнд оньг-седклән өгхләрн, бидн келжәнәвидн: Тана зөрмг йовдл, даалһвртан итклтә бәәлһн. Тана патриотизм — энтн алдр оңдарлтын туужлгч төрмүд эндр хаһлжах цуг әмтнд йоста үлгүр мөн. Цуг эн кергүдт шунж орлцжах Таднд ханлт өргжәнәв. Бидн энүнә тускар меднәвидн, ветеранмудын гражданск бат хәләцин тускар меднәвидн. Эврәннь эн хәләцән мана обществин гешүн болһнд, гражданин болһнд, орн-нутгин һардврт күргж келжәх цуг ул эднд бәәнә, юнгад гихлә энүнә төлә эдн моральн зөвтә әмтн.

Мана эндрк кергүдт энтн хамгин күчтә болн чинртә күмни фактор — ветерана ухан-тоолвр, хәләц мөн гиж сангдна. Ода чигн олн жилмүдт бат эрүл-менд бәәж жирһтн гиж таднд цугтадтн мөрәджәнәв, Алдр диилврин 50-ч жилин өөниг темдглхәр дәкәд нег бидн харһлдад, пааранднь ю кехән күүндж авхмн. (Альх ташлһн).

Ветеранмудла болжах харһлт секгдв гиж зарлгдв, тегәд Советск Союзин маршал **В. Г. Куликовд** үг өггдв.

Гиигн биш эн өдрмүдт кесгнь тодлгдна, кесгнь үзгдж медгднә гиж Советск Союзин маршал **В. Г. Куликов** СССР-ин Президентд, дәәнә-болн күч-көлснә ветеранмудт, цергә иньгүдт болн үүрмүдт келв. Хамгин һоллгчнь: фашистск булаһачирла кесн күчр-күнд бәрлдәнд советск улс социалистическ Төрскән харсж авад, гитлеровцирин деермчлсн Деед Европин орн-нутгудт сулдхвр авч ирәд, нарт делкән цивилизациг харсж авв. Гитлеровск Германиг диилһн — советск улсин, энүнә туурмжта Зертә-зевтә Чидлмүдин диилгдшго күчинь нарт делкәд үзүлв. Диилврәр бидн байр-бахмж кенәвидн, энүнд иткнәвидн. кемр Төрскн дуудхла эн оньдин белнәр бәәж цугинь дааж һарх булг болна.

Ветеранмудын нерн деерәс харһлцанд орлцтн гиж үрвр кеснд, эднә хайгар М. С. Горбачевин келсн бүлән үгмүдт маршал ханлт өргв.

Трибун деер **Н. В. Попов** — Тамбовас ирсн багш, Туурмжин һурвн орден зүүһәч. Польшиг сулдхсмн. Берлин шидр һаран геелә.

Советск әмтнә ах үйин төлә Төрскниг болн партиг хоорндньсалһж болшго, гиж ветеран келв. Эннь нег үлү дәәнә зовлнта жилмүдт тодрхаһар медгдв. Бидн мана партьд гвардин эгл салдсмуд болж орлавидн. Дәәллдәнд орлцад, хортниг зогсадг биләвидн. Туурмжин төлә биш, һазр деер үнн-чик жирһлин төлә бидн фронтд дәәлдләвидн.

Ветеранмудын эндрк төрмүдин, келхд, хамгин баһ жалвас өгсн пенсь урдк кевәрн йир бичкн болжахин тускар келв. Терүнә тоолврар, тиим йовдл һарһж болшго.

Харһлт деер дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын Московск областин советин ахлач, СССР-ин улсин депутат **В. Я. Азаров**, дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын Латвийск республиканск советин ахлач **В. М. Круминь**, Советск Союзин Герой, Диилврин парадт орлцсн **М. И. Долина**, «Уралмашин» дархнч, күч-көлснә ветеран **П. Л. Олейников**, урднь партизан йовсн, отставкд бәәх полковник **С. М. Шабашов**, Советск Союзин Герой, Киргизин элч **К. Усенбеков**, СССР-ин улсин артистк **Л. Г. Зыкина**, дәәч-интернационалистнрин негдлтин элч **С. Морозов**, СССР-ин харслтын министр Советск Союзин маршал **Д. Т. Язов** болн нань чигн әмтн үг келв.

Чилгчәрнь **М. С. Горбачев** үг келв.

М. С. ГОРБАЧЕВИН КЕЛСН ТОВЧЛГЧ ҮГ

Бидн мана харһлтыг төгсәжәнәвидн, гиж эн келв. Алдр байрин — фашистск Германиг диилснә 45 жилин өөнин өмн өргнд эн болсар мадн хамдан ханмжта бәәнәвидн гиж ицж санжанав. Энд чинртә олн ухан-тоолвр мадн соңсвидн. Ветеранмудын санан-седкл болн некврмүд ямаран болжахиг мадн медж үзжәнәвидн. Зәрм үгмүдлә зөвшәрж чаджанавидн, эс гихлә, эн, тер тоолврмудла, үиллһсла зөвшәрлго чигн бәәж чаджанавидн, болв цуг күүндвр ик чинртә болад терүг бүкл орн-нутг соңсх зөвтә гиж санжанав.

Орн-нутгин хөв-жирһлин, мана государствин иргчин туст санаЧрхлһиг мадн үзж меджәнәвидн. Эн санаЧрхлһи эндрк өдрмүдт түлкц авчахиг би меджәнәв. Обществиг шинрүллһәр, иигж келхмн, социализмд хойрдгч әмсхл өгхәр аһу ик кемжәтә көдлмш мадн кежәх амр биш, күнд, нәрн өдрмүд эн. Советск улсин цуг үйнрин кесн цуг тоотар түшг кеһәд мана олн келн әмтнә государствиг делгрүллһнә өргн хаалһд һархин төлә тиим көдлмш кежәнәвидн.

Эннь орн-нутгт бийднь, мана улст, нарт делкәд эркн кергтә гиж медәд, мана хаалһд харһсн цуг тоотыг мадн давж һарад, хоршагдсн төрмүдиг хаһлад, мана улсин авг-бәрциг, арһиг медәд, социалистическ идейд болн зун жилмүдт көдләд бәәсн һазртан итклтә бәәлһиг медәд, эвин оңдаруллһна иткмж цаарандннь чигн болж чадлһнд оңдаруллһна күцәмж бәәхиг медәд, мадн терүг кех зөвтәвидн.

Эн һазр деер оңдаруллһна кемжәнд, оңдаруллһна хаалһд кегдсн алдр, темдгтә тоот хадһлгдж элвжүлгдхин төлә орн-нутгин һардврин цуг даавриг мадн меджәнәвидн гиж дәкәд нег келхәр седжәнәв. Мана делгрлтд чигн, өргн ишкдләр йовлһнд чигн боомтг болжасн цуг тоотас мадн сулдх зөв угавидн гиж тернь медүлжәхш. Эврә тууждан, күмн әмтнә тууждолн тоот кесн улс күүнә жирһл күмнд дурта зөөр әмтин өөдән болдг демократичн обществин таалд төвкнүн бәәж көдлхин төлә мадн цугинь кех зөвтәвидн. Ода мадн хамгин күнд кемд бәәх бәәдлтәвидн. Зүткәтә күүндврмүд келһнә, төрмүдин, мана цуг туужин тускар күүндвр келһнә жилмүд давв. Терүнә ашт мадн бийән, эврә туужан сәәнәр медүвидн, тегәд күчтә орн-нутг өдгә цага цивилизацин девшлтд иргчдән чигн эврә тәвцән орулхин төлә мадн ю кехинь сәәнәр меджәнәвидн. Мана ухан ода өөдлв гиж санжанав. Эн жилмүдт чигн мадн зөвшәрж чадшго, мадн диилх зөвтә олн тоот үчрснас иштә Төрскнә тускар санаЧрхлһн, эн үүмлһн мана үүлдвриг, оңдаруллһна политикиг тохралһна цуг үзгүдәр кегджәх ноолдаг улм чаңһажана.

Мадн ил ик гисн ишкдлмүдүр, тер дотр экономикин халхар чигн кегдх ик гисн ишкдлмүдүр өөрдсәр эндрк кем йилһржәх бәәдлтә: энүг тадн адһад кежит, наадк тоотыг тадн оратж кевт гиж мадид келнә. Кемр цугинь онц-онц авад хәләхлә, тернь чик чигн болад бәәх. Болв кемр 1985 жилүр, терүнә хөөтк цуг жилмүдүр хәрү эргәд хәләхлә би иигж келх зөвтәв: мадн олн тоотынь медж авх зөвтә биләвидн. Һардлһна халхар бәәтхә, номин халхар бәәтхә, обществд болжах цуг тоотыг мадн медж авх зөвтә биләвидн.

Хойр-һурвн жил хооран зуг хойр предприять эдлахун тооцанд болн эврән бийән залж бәәлһнд орла. Теднә хөөн һурвн аль тавн министерств, дарунь — мана экономикин өрәлнь эдлахун тооцана болн экономическ бәәдл-жирһлин шин эварһ олзллһна хаалһд орв. Энүг давж һарх, цугинь медх кергтә биләлм! Энтн — терүц оңдан хәләц, дәкәд болхла кесг тоотыг хүврүлх кергтәһинь бидн медвидн гиж келх зөвтәв. Ода авсн шиидврмүдән бидн терүнәс эрт авч чадшго биләвидн, тер яһад гихлә тертн сәәнәр ухалж авад уга, адһмта шиидврмүд болж һарх билә. Ода бидн сән дамшлтарн чигн, эндүһәсн кесн ашлврарн чигн түшг кежәнәвидн. Ода, бидн дамшлтта болсн, экономикин төрмүдәр ик-ик шиидврмүд — һазрин тускар, нәәмәллһнә тускар, кооперацин тускар, алвин тускар болн нань чигн олн шиидврмүд авсн цагт, мадн экономикд ик эргц келһнә төр йостаһар тәвж чаджанавидн.

Келн-әмтнә хоорндк хәрлцәнд, олн келн улсин государств делгрүллһнд олн төрмүд һарч ирв. Э, кесг үйин күчн-чидләр олн зүсн келәр келдг кесг арвад улс бәәдг ховр сообществ тогтагдв. Нег күцлмүд күцәлһәр, нег хаалһар йовлһар, нег хөв-кишгәр олн зүсн келн саяд әмтиг негдүлсәрн ним обществ бахтж чаджана.

Энтн — ик гидг күцәмж, терүнлә хамдан эн жилмүдин туршарт кедү төр хоршсинь бидн меднәвидн. Ода манад келн-әмтнә хоорндк хәрлцән икәр хурцдж одсн девсң болжана, эннь цуг мана обществиг үүмүлжәнә, энүнә тускар энд бас келв, үлгүрнь, Прибалтикас ирсн үүрмүд. Мана федерацин иргчлә залһлдата ик-ик шиидврмүд батлж авлһна хаалһд бидн оржанавидн. Шинәс авсн закадар ул кеһәд, эн сармудын дотр советск федерацд шин жирһл өгхин төлә кесгинь хәләж хаһлх зөвтәвидн. Чик хаалһар йовж йовхан бидн иткжәнәвидн.

Талдан халхаснь болхла, демократин, олнд соңсхж медүллһнә, сулдхврин бәәдлиг та-мадна ухалж, килмжән өгчәх болн эндр энд күүндсн күцлмүдин төлә биш, талдан кергт олзлхар седдг чидлмүд бәәнә. Нам терүнәс үлү, мана орн-нутгт тогтагдсн демократичностин шин бәәдлиг теди бийсиннь эс күцсн ик санаг, тер тоод сепаратистск зурасан күцәхин төлә олзлхар седжәнә. Болв эннь — даавр уга неквр болн даавр уга политик. Энүнә тускар бидн илднь келжәнәвидн, тер яһад гихлә энтн — тулад зогссн бәәдлүр авч ирхмн.

Би иткжәнәв, эн күнд, нәрн йовдлмудыг диилж һарад, Октябрин хөөн, ленинск келн-әмтнә политикин хаалһар йовхларн бидн чик хаалһар йовсан улм сәәнәр медхвидн. Ленина сансар цуг тоотнь эс күцсн бийнь, чик хаалһар йовсан медхвидн.

Мадид эндр сулдан бәәх улсин федерац тогталһна тускар Ленина ухалжасиг күцдинь күцәлһәр көдлмшән цаарандннь күцәх кергтә. Мана селвг өгсн политикин учрутхнь эн, тегәд би санжанав, мана орн-нутгт улсин ик зунь энүг сәәнәр медсн болх. Сепаратистнрин заажах хаалһ болн республикүдт эднә политик олн әмтнд ямаран ашта болжахнь федерациг шинрүллһнә партин үзг-хаалһиг дөнһх кергтәһинь улм икәр үзүлжәнә. Эннь бас ода хаһлгджана, хаһлгдх.

Цуг девсңгин Советмүд суңһлһан мадн дуусвидн. Ода Советмүд өминь партин күцәжәсн үүлдвриг — эдлахун, государствин цуг кергтәриг минь бийнь заллһиг, бий деерән дааж авчана. Энтн — ик гидг хүврлт. Болв эн халхд чигн цугнь мана санаһар болж эс өгчәхинь бидн үзжәнәвидн. Эн туст һарсн дуту-дундын тускар бас келж болхмн билә. Болв улсин йосна орган гиж Советмүдин чинринь йостаһар шинәс тохралһн һоллгч күцл болжана.

Мадн сансар — мел Советмүдәр дамжулад оңдаруллһна үүлджәх һоллгч юм мет цуг төрмүд хаһллһнд улсиг орлцулх кергтә. Мел ним эв-арһар сталинщинә жилмүдт үчрсн буру тер йовдлмудыг диилж һарч болжана. Тер жилмүдин һоллгч геедрлт — улсиг политикәс салһлһн билә. Демократическ гүн хүврлтсин төлә мадн эн хаалһ секвидн. Энүг медхд амр биш: демократин таалд цуһар бәәж көдллһн энтн йирин керг биш.

Һурвн жил хооран эн залд демократин таалд көдлж чадхин төлә мадид сурх кергтә, гиж келгджәлә. Кесгнь энүнд ик чинр өгсн уга. Хөөнь болхла энтн ямаран чинртәг бәәдл-жирһл зааж өгв. Эндр энтн — хамгин чинртә гисн төр.

Партин XXVIII съездин өмн өргнд хамгин ик гисн биз — государствин, обществин федерацин хөвин болн тусл партин хөвин тускар, өдгә цагин тууҗлгч таалд эн ямаран болх зөвтән тускар күүндвр болжана.

Ямаран чинртә болн даавһта бәәдлд мадн бәәхиг цуг эн тоот үзүлжәнә. Мадн сансар, цуг эн төрмүдиг хаһлхин төлә — цуг обществин, цуг улсин сәәһин төлә оңдаруллһна керг бат хаалһд орж түрги йовуд авдг болдгар мадн цугинь кех зөвтәвидн. Ода мадн оңдаруллһиг делгрүллһнә хамгин нәрн хаалһд һарч ирвидн.

Болв энүнд дурго болжахнь чигн терүг үзжәнә. Ода хәләциг выкристаллизацллһна йовц кегджәнә. Өөрхн сармудт эс гиж өөрхн нег — күсдүндүр жилд цугинь йилһрх зөвтә. Мадниг хәрү цухрулхар, эс гиж тамин йоралд мадниг түлкхәр седжәх ямаран чигн сөрүд бәәх чидлд хәрү өгхин төлә мадн белн бәәх зөвтәвидн. Күч-көлсчнрин митингин болн демонстрацин хөөн — байрин Улан талвц деер тиим йовдл һарһхар седлһн үчрла. Кемр хайсн лозунгуд дор энтн демократмуд йовла гиж мадид келхлә, тиигхлә би демократь юн гисиг меджәхшв.

Үүрмүд, чидл мана һарт бәәнә. Кемр аль нег күн һалзурад бәәхлә энтн деструктивн чидлмүдин цаг давж йовжахин темдг болжана. Һанцхн демагогияр юм кеж болшго әмтн үзжәнә.

Митингс эрк биш кергтә билә, демагогий болхла энтн дангин зовлң үчрана. Оңдаруллһна олн зүсн халхар күцәх ик керг-үүлдврмүдин тускар селвлцх цагла чигн мадид митингс болн күүндврмүд кергтә болад бәәх. Мадн һоллгчинь йилһж авсн цагт, ю кехән медәд авсн цагт ода мадид ик политик, ил дамшлтын кергүд кергтә болжахиг әмтн улм иткәд бәәнә. Тегәд хәәкрәд, дуудад бәәдг әмтнә цаг давжана. Мадн ю шинидсндән итклтә болн бат болх зөвтәвидн, сансн цуг тоотан төвкнүнәр болн ицгтәһәр күцәх зөвтәвидн.

Һардгч үүлән олзлх кергтә гисн цагт — би иигж меджәнәв, мана обществд закан үүлдтхә болн терүг күцәлһиг тетх зөвтә әмтн үүлдтхә гисн саната үг тер болжана.

Шинрүллһнә хаалһд орад, демократяс бидн хольжшгог, урднь үчрсар зака эвдж энду һарһшгог улс чигн, бидн цуһар чигн меджәнәвидн, гиж санжанав. Тиим селвгүд болхла бәәнә. Мадид 37-ч чигн, 38-ч чигн, 39-ч чигн, терүнә хөөтк чигн жилмүд кергго. Бәржәх политикән күцәлһнә туст бидн нег мөслгч хәләцтә болх зөвтәвидн.

Энүнлә ирлцәтәһәр иигж келхәр бәәнәв, партин Централь Комитет мет, Президент чигн, правительств чигн меджәнә: хәрү давсн жилин бәәдлүр эрглһнлә биш, демократьла закани диилврлә манад иргч залһлдата. Тенд — хәрү уга. Давсн цагас мадид кергтә тоотыг, түшг кех кергтә тоотыг — цугинь бидн авх зөвтәвидн.

Диилврин Өдриг темдглһн — давсн цага дамшлтар түшг кех арһин негнь, гиж би санжанав. Орсн хаалһарн уралан мадид йовх кергтә. Үчржах йовдлмудас, советск әмтнә ухан-тоолврмудас бидн ашлвр кежәнәвидн. Энд тана келсн цуг тоотыг бидн соңсснд тадн батар ицж чаджанат. Тана үүмлтиг бидн күцц хувацжанавидн.

Әәрмин, диилврин тускар онц келхәр бәәхшив. Маңһдур доклад болхмн, тенд терүнә тускар келгдх. Байрин өдр үгтгч күүндврән ода төгсәхәр бәәнәв. Бидн ода өдр бүрин йовудт чигн, байрин өдрмүдт чигн мадниг үүмүлжәх төрмүдин тускар келдвидн. Дәкәд нег, үнтә үүрмүд ветеранмуд, улсин нерн деерәс йөрәхәр, орн-нутгин болн улсин сә хәәлһнә төләд мана туужд тана күцәсн кергин төлә зүркни ханлтан өргхәр, таднд бат эрүл-менд дурдхар бәәнәв. (Альх ташлһн).

* * *

Итклтә боллһн — ветеранмудын бәәдл-жирһлин хәләциг хамгин сәәнәр медүлжәх үг эн бәәдлтә. Күцәсн даалһвртан итклтә боллһн. Дәәлләнд әмнәсн хаһцсн әмтнә санлд итклтә боллһн. Фронтд үүдсн ах-дү бәәдлд итклтә боллһн. Харһлтын трибун деерәс чигн, завсртнь чигн, М. С. Горбачевиг, орн-нутгин политическ болн государственн талдан үүлдәчнриг ветеранмуд эргүләд зогссн кемд, күүндврин йовудт давсн цагиг тодллһн эндрк өдрин төрмүдлә дигтәһәр залһлдулгджасн кемд, теднд тодлх, күүндх тоот бәәсмн.

Терүнә хөөн тедн Улан талвцгур һарв. В. И. Лениниг гүүнәр күндллһнә темдг — Мавзолейин өөр ветеранмудын тәвсн гүрмр цецгәс.

Мөңк һалын өр тагчг зогслһна эрүн агчм: Нернь темдг уга салдсин үкәрт ветеранмуд гүрмр цецгәс тәвв.

(ТАСС).

«Толстойин күүкд» гидг дегтр

ПАРИЖ. (ТАСС-ин корр. В. Хреков). Парижск «Пәррән» издательствд «Толстойин күүкд» гидг дегтр һарв. Энүг алдр орс бичәчин ачнь Сергей Михайлович Толстой бичв. Дегтрән эн французск келәр бичж, тер яһад гихлә Сергей Михайлович хөрдгч жилмүдәс авн Францд бәәнә, энд медицинск сурһуль сурад, зөвәр олн жил әмчәр көдлв. Ода эн най оржана, көдлмшәсн һарв, тегәд научн-шинжллһнә көдлмшт болн олна үүлдврт зөвәр ик цаган өгчәнә. Сергей Михайлович — «Лев Толстойин иньгүд» гидг французск ассоциацин президент. урднь Францин президент бәәсн Валери Жискар Д' Эстен ассоциацин күндтә ахлачнь болжана.

«Толстойин күүкд» гидг дегтрт цуг нарт делкәд энд-тенд бәәх бичәчин сала-салтрмудын тускар келгджәнә. Теднә хөв-жирһлнь әдл биш, тер бийнь эдн цуһарн Әрәсәд дурта бәәсмн. Күүкдтән Лев Николаевичин бичсн болн күүкднь эцктән бичсн йир олн бичгүд эн дегтрт орв. Дәкәд болхла эврәннь олн элгн-садилаһан дангин залһлдата бәәсн авторин тодлвр йир соньн. Бичәчин 31 ачнрин тускар кесг соньн юм умшж медж болхмн, тер 31 күүнәс ода дөрвнь бәәнә.

Автор эцктән, Михаил Львович Толстойд, кесг бөлг нерәдж. Михаил Львович Толстой йир эсвтә, билгтә, көгжм эвр сәәнәр медлг болн татдг күн бәәсмн. Парижд бәәсн орс эмиграц энүнд йир дурта бәәж, Федор Шаляпинлә, Сергей Рахманиновла эн үүрлж йовж. Һучдгч жилмүдт нарт делкәд ик кризис болхд эн угаряд, Марокко тал нүүһәд, тенд фермер болж, болв литературн көдлмшән хайж уга. Эн эврәннь бичкндк цагин туск тодлвран бичсмн, дәкәд революцин өмнк Әрәсән тускар келж өгчәх «Митя Теверин» гидг ик роман бичж, болв тер үүдәврмүдинь ода деерән дала олн әмтн умшад уга.

— Лев Толстойас үлдсн философск зөөр, терүнә жирһлнь, терүнә нернлә залһлдата цуг тоот ода өмнкәсн икәр әмтиг соньмсулжахнь намаг байрлулна, — гиж ТАСС-ин корреспондентла күүндхләрн Сергей Михайлович Толстой келв. — Тернь үчрта юмн: чидл үзллһн, наркомань, социальн олн зүсн му йовдлмуд дала өдгә цагин делкәд терүнә кесг идеймуд ик гидг чинр зүүжәнә. Сүл жилмүдт би кесг дәкж Советск Союзд одлав. Әрәсәд ода болжах ик хүврлтсиг би дангин хәләһәд бәәнәв. Би советск издательмүдлә бас харһлав, теднг мини дегтр соньмсулв. Советск умшачнрт мини дегтр күрх гиж нәәлжәнәв...

Ода Вьетнамд бәәдл-жирһлин цуг халхд шинрлт болжана. КПВ-н VI съезд деер экономикин халхд чигн, политикин халхд чигн шин курс күцәх болж шиидгдсмн. Съездин хөөн давсн дөрвн жилин туршарт орн-нутг хот-

стическ Тәрскән харсж авад, гитлеровцнрин деермчлсн Деед Европин орн-нутгудт сүүдхвр авч ирәд, нарт делкән цивилизациг харсж

Советск Союзин маршал **Д. Т. Язов** болн нань чиги әмтн үг келв.

Чилгчәрнь **М. С. Горбачев** үг келв.

М. С. ГОРБАЧЕВИН КЕЛСН ТОВЧЛГЧ ҮГ

Бидн мана харһлтыг төгсәжәнәвидн, гиж эн келв. Алдр байрин — фашистск Германиг диилснә 45 жилин өөнин өмн өргнд эн болсар мадн хамдан ханмжта бәәнәвидн гиж ицж санжанав. Энд чинртә олн ухан-тоолвр мадн соңсвидн. Ветеранмудын санан-седкл болн некврмүд ямаран болжахиг мадн медж үзжәнәвидн. Зәрм үгмүдлә зөвшәрж чаджанавидн, эс гихлә, эн, тер тоолврмудла, үнлһслә зөвшәрлго чигн бәәж чаджанавидн, болв цуг күүндвр ик чинртә болад терүг бүкл орн-нутг сонсх зөвтә гиж санжанав.

Орн-нутгин хөв-жирһлин, мана государствин иргчин туст саначрхлһиг мадн үзж меджәнәвидн. Эн саначрхлһн эндрк өдрмүдт түлкц авчахиг би меджәнәв. Обществиг шинрүллһәр, нигж келхмн, социализмд хойрдгч әмсхл өгхәр аһу ик кемжәтә көдлмш мадн кежәх амр биш. Күнд, нәрн өдрмүд эн. Советск улсин цуг үйирин кесн цуг тоотар түшг кеһәд мана олн келн әмтнә государствиг делгрүллһнә өргн хаалһд һархин төлә тиим көдлмш кежәнәвидн.

Эннь орн-нутгт бийднь, мана улст, нарт делкәд эрки кергтә гиж медәд, мана ...аалһд харһсн цуг тоотыг мадн давж һарад, хоршагдсн төрмүдиг хаһлад, мана улсин авг-бәрциг, арһиг медәд, социалистическ идейд болн зун жилмүдт көдләд бәәсн һазртан итклтә бәәлһиг медәд, ...ствд болжах цуг тоотыг мадн медж авх зөвтә биләвидн.

Хойр-һурвн жил хооран зуг хойр предприять эдлахун тооцанд болн әврән бийән залж бәәлһнд орла. Теднә хөөн һурвн аль тавн министерств, дарунь — мана экономикин өрәлнь эдлахун тооцана болн экономическ бәәдл-жирһлин шин әвәрһ оләллһна хаалһд орв. Энүг давж һарх, цугинь медх кергтә биләм! Энтн — терүц оңдан хәләц, дәкәд болхла кесг тоотыг хүврүлх кергтәһинь бидн медвидн, гиж келх зөвтәв. Ода авсн шиидврмүдән бидн терүнәс әрт авч чадшго биләвидн, тер яһад гихлә тертн сәәнәр ухалж авад уга, адһмта шиидврмүд болж һарх билә. Ода бидн сән дамшлтарн чигн, эндүһәсн кесн ашлврарн чигн түшг кежәнәвидн. Ода, бидн дамшлтта болсн, экономикин төрмүдәр ик-ик шиидврмүд — һазрин тускар, нәәмәдллһнә тускар, кооперацин тускар, алвин тускар болн нань чигн олн шиидврчик хаалһар йовсан медхвидн.

Мадн эндр сулдан бәәх улсин федерац тогталһна тускар Ленина ухалжасиг күцәднь күцәлһәр көдлмшән цаарандань күцәх кергтә. Мана селвг өгсн политикин учрутхнь эн, тегәд би санжанав, мана орн-нутгт улсин ик зунь энүг сәәнәр медсн болх. Сепаратистнрин заажах хаалһ болн республикүдт эднә политик олн әмтнд ямаран ашта болжахнь федерациг шинрүллһнә партин үзг-хаалһиг дөңнх кергтәһинь улм икәр үзүлжәнә. Эннь бас ода хаһлгджана, хаһлгдх.

Цуг девсңгин Советмүд суңһлһан мадн дуусвидн. Ода Советмүд өмнь партин күцәжәсн үүлдвриг — эдлахун, государствин цуг кергтәриг минь бийнь заллһиг, бий деерән дааж авчана. Энтн — ик гидг хүврлт. Болв эн халхд чигн цугнь мана санаһар болж эс өгчәхинь бидн үзжәнәвидн. Эн туст һарсн дуту-дундын тускар белн бәәх зөвтәвидн. Күчкөлсчнрин митингин болн демонстрацин хөөн — байрин Улан талвң деер тиим йовдл һарһхар седлһн учрла. Кемр хайсн лозунгуд дор энти демократмуд йовла гиж мадид келхлә, тиигхлә би демократ юн гисиг медҗәхшв.

Үүрмүд, чидл мана һарт бәәнә. Кемр аль нег күн һалзурад бәәхлә энти деструктивн чидлмүдин цаг давж йовжахин темдг болжана. Һанцхн демагогияр юм кеж болшго әмтн үзжәнә.

Митингс әрк биш кергтә билә, демагогий болхла энтн дангин зовлң учрана. Оңдаруллһна олн зүсн халхар күцәх ик керг-үүлдврмүдин тускар селвлцх цагла чигн мадид митингс болн күүндврмүд кергтә болад бәәх. Мадн һоллгчинь йилһж авсн цагт, ю кеһән медәд авсн цагт ода мадид ик политик, ил дамшлтын кергүд кергтә болжахиг әмтн улм иткәд бәәнә. Тегәд хәәкрәд, дуудад бәәдг әмтнә цаг давжана. Мадн ю щиидсндән итклтә эрүл-менд дурдхар бәәнәв. (Альх ташлһн).

***

Итклтә боллһн — ветеранмудын бәәдл-жирһлин хәләциг хамгин сәәнәр медүлжәх үг эн бәәдлтә. Күцәсн даалһвртан итклтә боллһн. Дәәлдәнд әмнәсн хаһцсн әмтнә санлд итклтә боллһн. Фронтд үүдсн ах-дү бәәдлд итклтә боллһн. Харһлтын трибун деерәс чигн, завсртнь чигн, М. С. Горбачевиг, орн-нутгин политическ болн государственн талдан үүлдәчнриг ветеранмуд эргүләд зогссн кемд, күүндврин йовудт давсн цагиг тодллһн эндрк өдрин төрмүдлә дигтәһәр залһлдулгджасн кемд, теднд тодлх, күүндх тоот бәәсмн.

Терүнә хөөн тедн Улан талвңгур һарв. В. И. Ленинг гүүнәр күндллһнә темдг — Мавзолейин өөр ветеранмудын тәвсн гүрмр цецгәс.

Мөңк һалын өр тагчг зогслһна әрүн агчм: Нернь темдг уга салдсин үкәрт ветеранмуд гүрмр цецгәс тәвв.

(ТАСС).

ДӘӘНӘ БОЛН ДИИЛВРИН АШЛВР

(Чилгчнь. Эклцнь 1-ч, 2-ч халхст.)

болн күч үзүллһн уга, закани сә хаалһна теңшәрлтин ул деер эвин төлә нөкцж үүлдлһн мөн. Эн хәләцәс иштә Ялта болн Потсдам тив хувалһиг батлжасн уга, нарт делкән хойрдгч дәәнә ашт, антигитлеровск коалицин диилврин ашт үүдсн политическ илт бәәдл үзүлжәсмн.

Эн медәнә һатц юн бәәхинь сәәнәр шинжлж итклго «политическ илт бәәдл» гисн үгмүдиг бидн урднь чигн олзлжалавидн.

Дәәнә хөөтк делкән һоллгч ним элементсин тускар үг һарх зөвтә гиж сангдна.

Хамгин түрүнд, эннь — диилвр бәрсн орн-нутгуд Германя халхас эс гихлә ямр нег талдан государствин халхас деермчллһиг кезәд чигн давтулж һарһшго.

Дәәнә хөөтк һол ил ним бәәдләс цугевропейск селвлән болн хельсинкск цуг процесс үүдсмн. Ода бидн тер идейин делгрлтин төрүц шин һурвдгч девсңгин мөр деер зогсжанавидн, цуг европейск әәмшг уга бәәлһнә болн нөкцлтлһнә дангин үүлддг бүрдәц ода тогталһна төр һарч иржәнә.

Дәәнә хөөн үүдсн бас нег илт бәәдл — нарт делкән хойрдгч дәәнә хөөн тогтсн кевәрнь Европейск государствс хоорндк межәг тер кевтнь хадһллһн мөн.

Политическ түлклдәнә хурц гисн кемд чигн эн принципиг кен чигн эс эвдснәс көлтә давсн цуг 45 жилд тив деер эвин бәәдл иккдән хадһлгджана.

Тегәд «Ялтан болн Потсдамин цаг» давв гиж бәрмт кеһәд, межәг шинәс тогтах цаг ода ирв гиж кен негнь тоолсн болхла эннь ик гисн му үндстә энду болх билә.

Эн учр-утхтаһар дәәнә хөөн тогтсн ил бәәдл эврә цуг чинрән хадһлжана, терүг ямаран чигн халхар эвдж болшго, гиж дааврташар келхәр седжәнәв.

Европд тогтсн межәг хуврулж болшгон туск тоолврин учр-утх өдгә цага таалд сольгджана, эннь талдан төр болжана. Тер межәсиг хуврулж болшго, цус асхрч дарани ноолдан учрхин төлә улсүүриг тиигж тогтаж болшго. Болв теднг экономическ, политическ, социальн, зөвйосна, экологическ болн нань чигн олн зүсн халхар хуврулж болхмн, тиигж кех кергтә. Терүнәс көлтә цуг улс шүүх, мадн меднәвидн, эн үүлдвр сүл цагт күцәмжтәһәр делгрҗәнә.

Улсиг салһжах межәсиг уурулллһна туст цугевропейск гер тосхлһна мана концепцас, эс гиж энүнд өөрхн болжах европейск конфедерац бүрдәлһнә туск президент Миттерана идейәс үлү революционн хәләц бәәдг болхий? Тиим делгрлтин тусин тускар мадн нег мөслж темдглжәнәвидн.

Тегәд дәәнә цаг төгсәд талдан цаг эклжәнә гиж кергиг зуг тиигж цәәлһснь зөв уга болжана. Европейск болн цуг делкән интеграцин шин, олн зүсн халхин делгрлттә девсңд мадн ода орсн маһд уга. Демократь реакциг диилсн цуг делкән ноолдана политическ ашмудыг бурушалһнас көлтә биш, диалектическ дасж авлһнас көлтә тернь учрснь бас теду дүңгә лавта.

Пушкинә үгәр келхлә, «зүтклдәһәд мартад, ни-негн өркбүлд негдх» улста Европ бәәхиг мадн дөңнжәнәвидн. Терүг күцж болхий? Кемр өшәрклһнә болн зүтклдәнә цагас му тоотынь «цугевропейск герүр» кен чигн илднь медүләд, эс гиж нууһад эс авч ирхлә, тив деер бас эвиг «киитн дәәнә» шин вариантсар сольхар эс седхлә, терүг күцж болх.

Германиг негдүллһнә туск мана хәләц ним болжана. Ни-негн өрк-бүләр бәәхин туск ГДР-ин болн ФРГ-н немшнрин санан-седклиг мадн чик гиж меджәнәвидн. Германя түүжин дәәнә хөөтк эн халхиг эргүлх цаг ирв

Шин эн Германьла нөкцлтлһиг советск улс дөңнжәнә гиж келәд, цугтаһинь ухан-тоолвриг медүлхув, гиж ицжәнәв. Экономическ залһлдасиг хадһллһн болн өргжүллһн, наукин болн культурин халхар мана алдр хойр улсин хамцу үүлдвр, мадн хоорндк политическ диалог цивилизацд сән олн тоот өгч, Хельсинкск үүлдврин нег түшгнь болж чадхмн.

Болв Германск хойр государствиг негдүлснә цагт мана болн нань чигн улсин әәмшг уга бәәлһнә соньмслт, Европд болн нарт делкәд стратегическ бат бәәлһн эвдршго гисн ицгтә иткмж кергтә.

Өдгә цагт «хойр деер немр дөрвн» формулар күүндврмүд эклв. США-н, Великобританя, Францин, ГДР-ин, ФРГ-н, тер мет Польшин, Югославин, Италин, нань чигн зәрм государствсин правительствсла хойр халхин харһлтс болжана. «Зурһана» өмн бәәх чинртә төрмүд дунд нарт делкән хойрдгч дәәнә болн «киитн дәәнә» дор сүүлнк татас тәвхнь германск эвин бооцан мөн. Немш һазрас иргчдән зуг эв һарч ирәд бәәх гисн иткл эн өгх зөвтә. Бооцан Германя дәәнә статус болн цугевропейск әәмшг уга бәәлһнә бүрдәцд терүнә орм йилһх зөвтә, дәәнә хөөтк межән күүрлт уган туст терүнә даавр товчлх зөвтә.

Темдглнәв: Германиг дор орулжах, немшнрин келн-әмтнә тоомсриг көндәжах документин туск ухалвр мадид керг уга. Шин Версальд орм уга. 1952—1954 жилмүдин сепаратн зөвшәлмүдиг хуврүллһн бас керг уга. Уга, энтн эвин, эн үгин цуг гүн утхта, акт болх зөвтә.

Мана күсл — давсн цагиг невчк шинрүллһн биш, иргч Европиг үүдәлһн мөн. Энтн дәәнә болн экологическ әәмшг уга бәәлһнә, экономическ болн культурн нөкцлтин халхар общий институтмудта государствсин ниицән болхмн, гиж сангдна. Кемр цугевропейск процесст орлцачнр тиим зөрүлтәр экләд йовхла, олн зүсн зовлн болн цуутән урднь бәәсн бийнь, дәәнә хөөтк 45 жил хоосар давсн уга

Нарт делкән сообществ зер-зев агслһиг ууруллһна девсңгүр оржана, эн амулң процессин делгрлтд цуг халхарнь дөң болхдан белн бәәхән Советск Союз дәкәд нег иткүлхәр седжәнә.

Дән болн күч үзүллһн уга эвүр залгджах жисәг учрад бәәх ямаран чигн йовдлмуд зогсах зөв уга. Кемр США, СССР, нань чигн орн-нутгуд шин ухалврин түрүн ашмудыг хадһлж чадлго хәрү сөрүд бәәлһнүр ирсн болхла, тернь улсин өмн аһу ик буру йовдл болх билә.

Эн хәләцәс мадн өөдән кемжәнд удл уга болх советск-американск харһлтур өөрдж йовнавидн. Эн урднь кегдсн хаалһар улм цаарандан йовх, хамгин түрүнд зер-зев агслһиг уурулллһна халхар конструктивн йовуд теткх арһ өгхмн.

Үүрмүд! Диилврин өдрлә мадн мана Зертә-зевтә Чидлмүдин тускар, теднә хөвин тускар, тедн эндр ямаран болхин тускар йириндән ухалнавидн.

Кемр йирин бәәдлин тускар келхлә, Төрскнә ицгтә харслтыг теткж чадх, нарт делкән болн европейск әәмшг уга бәәдлин шин системд тасрлт угаһар орулгдсн, оңдаруллһна болн шин ухалврин политикла ирлцүлгдсн өдгә цагин күчтә әәрм болн флот орн-нутгт кергтәнь ил медгджәнә.

Чик, әәрмин төрмүд ода йир өдгә цагин болж одв. Терүнә тускар альд чигн болн халунар күүндвр кенә. Һазадын политикд шин хәләцс дасж авлһн чигн, баһ наста демократическ йовдлин амр биш бәәдл чигн, мана экономическ дуту-дундс чигн, үүмлһн болн седклән бәрж эс чадлһн энд холвгдв.

Эннь, үүрмүд, медгджәнә. Зертә-зевтә Чидлмүд — мана обществин салһж тасршго эңгнь, терүнә бәәдлин нег дүрснь мөн. Терүнд эврәһәрн мана бәәдл-жирһлин сән тоотнь болн дуту-дундснь чигн үзгднә.

Өдгә цагин әәрмд мадид цуг тоотнь таасгджана гиж келж болшго, тегәд әәрмиг шалһлго бәәж болшгонь медгджәнә. Обществд әәрмин нилчиг шинәр үнлхиг оңдаруллһн некжәнә. Болв әәрмин төрәр күүндвр келхн, бас тер мет талдан чигн төрмүдәр күүндвр кеснлә әдл, медрлтә улсин тоолврас иштә кегдсн деерән сән седклтә болн туста болх зөвтә.

Оңдаруллһна ни-негн стратегийд мадн күцәх зөвтә цергә реформ тасршгоһар оржана. Терүнә концепциг Деед Советин, правительствин, һоллгч комтнрин болн специалистнрин комисс тодрхаһар белджәнә.

Цергә реформд һоллгчнь — кергиг болн сангиг хамгин баһар һарһсн деерән олзта-туста харслтын тосхлтыг теткллһн. Зертә-зевтә Чидлмүдин ханиг болн бүрдәциг улм туста келһн, зер-зевәр агслһна чинрт һоллгч оньг өглһн болжана. Әәрмин болн флотын бәәдл-жирһлиг демократизацллһна төрмүдиг оньгтаһар хәләх кергтә, әәрмд болн флотд политорганмудын нилчиг шинәр үнлх кергтә.

Цергә реформ тер эс гиж эн халхарн цуг обществин керглә залһлдата бәәнә, цергиг болн зер-зевәр агслһиг ик кемжәһәр баһруллһнла, цергә бюджетиг хаслһнла харслтын индустриг эвин кергт олзллһнла залһлдата цуг государственн программ белдлһиг болн күцәлһиг некжәнә.

Цуг эн тоот цергчнрин болн теднә өрк-бүлмүдин цергллһнә таалыг, бәәдл-жирһлиг, күч-көлсиг болн бәәциг ясруллһнла тасрлт угаһар залһлдата, теднә социальн харслтла залһлдата

Эәмдән погонта күүнә нериг болн тоомсриг бидн өөдлүлх зөвтәвидн, цергчнрин политическ болн социальн зөвмүдиг ямаран чигн арһар шахлһиг, Төрскән харсачнрт ямаран чигн арһар му үлмәһән хальдалһиг күцц кевәр уга кех кергтә. Цергә хувцна, цергә цолын, государственн алчврмудын күндтә нериг болн тоомсриг бидн Конституцин государствин тоомсрар харсхвидн.

Советск Союзин хуврүлгдсн Зертә-зевтә Чидлмүд өдгә цагин болн цивилизованн болх зөвтә. Төрскнә ицгтә харсачнр, дәәг хөрлһнә болн эв хадһллһна фактор болх зөвтә.

Эндр, Диилврин өдр, мана цергчнрт келхәр седжәнәв: теднә күч-көлсиг орн-нутг үнлжәнә, терүгән эдн харсж чадхдан белн бәәхиг үнлжәнә, теднә туст кергтә килмжән үзүлхмн.

Үүрмүд! Алдр Диилврин өдрәс давсн цуг дөчн тавн жилин туршт энүнә ашлвриг улм күццәр болн гүүнәр медлһнүр мана обществ алхж йовсмн. Теднәс хамгин ик чинртәнь — Төрскән харсгч Алдр дән терүнә һоллгч дүриг — улсиг өңдәлһж босхад түүжин нүүрт һарһснд бәәнә, гиж сангдна. Терүнә диилж болшго чидл юунд бәәхиг диилвр үзмжтәһәр илдкв. Эннь — ни-негнд, даавәрт, төрскндән дурллһнд, гражданск тоомсрт, күн болһна санан-седклин болн шагшавдын чидлд бәәнә.

Кеду ик геедрлт болн һару үзсн бийнь бат боллһна сөрлцлһиг бидн дааввидн. Бидн диилвидн. Ни-негн күцләр хамцулгдсн олн келн-әмтнә мана Төрскнә улс ик күчтә чидл болж ямаран чигн бәәдлд бийән харсж чадхиг бидн итклтәһәр үзүлвидн.

Дәәнә сөрлцәнә жилмүд мадниг хамцулв. Улсин тиим хамцлт диилврүр авч ирв. Тер хамцлтын туск санлд эндр чигн мана түүжин чагчм девсңд әмтн итклән олжана, бидн тесж һархвидн, мана эцкнр болн аавнр эврәннь әмән өгсн идеалмудт итклтә бәәлһән хадһлхвидн, өдгә цагин сән тоотд болн иргчин сән тоотд терүг тохрахвидн гиж иткж болхмн.

Энүгәрн нанд төгсәх зөв өгтн.

Эн дәәнд диилсн улс ямаран чигн күчр-күнд тоотыг диилж чадхмн, ямаран чигн төрмүд хаһлж чадхмн.

Тиим дәәг дааж һарсн улс цуг седкләсн эв дурдлго бәәшгс.

Эврәннь эндрк өдрин кергүдт болн килмжтә дәәнә болн диилврин кичәлмүдин тускар ухалж санцхай.

Ода Вьетнамд бәәдл-жирһлин цуг халхд шинрлт болжана. КПВ-н VI съезд деер экономикин халхд чигн, политикин халхд чигн шин курс күцәх болж шиидгдсмн. Съездин хөөн давсн дөрвн жилин туршарт орн-нутг хотхол, хувц-хунр, нефть болн нань чигн кесг зүсн продукт экспортар йовулдган икдүлв. Вьетнамд ода чигн түрү-зүдү йовдлмуд, хаһлгдад уга төрмүд дала, болв орн-нутг шинрүллһнә хаалһд орчкв, эн хаалһарн бат ишкдләр йовж йовна.

ЗУРГТ: Хасонбинь провинцин нег кооператив бамбукас болн тропическ тростникас кегдлмүд кеһәд экспортд йовулна. Сай шаху әмтн көдлжәх 3 миңһ һар предприять экспортар Советск Союзд, Польшт, Итальд, Голландьд, Францд, Японьд илгәгдлг олн зүсн продукц кенә. Эн продукцинь орн-нутг дотр бас әмтн таасж хулдж авна.

ВИА агентствин болн ТАСС-ин зург.

Велосипедәр Москваһас Париж күртл

Хөн сарин 6-д Москван Улан талвңгас һарч йовсн советск багин велопробегиг нернь темдгтә пацифист болн күүнә зөвин төлә ноолдач 75-та парижанин Жан Красовский толһалжана.

Утдан 4 миңһ һар дууна эн маршрут Скандинавин орн-нутгудар дәврж һарад, така сарин 14-д Парижд төгсхмн. Нидн жил французск ветеранмуд Парижас Ленинградт нигж велосипедәр ирлә, терүг бас Жан Красовский бүрдәлә. Советск велосипедистнрла хамдан Москваһас Парижд ирхәр бәәхинь тускар эн Франсуа Миттеранла болсн харһлт деер келж, президент бийинь дөңнж.

— 10 күүнәс тогтсн велосипедистнрин багд ик зуудан ленинградцнр оржана. Мадн Москваһас Ленинградт, Выборгд, цаарандан Финляндьд, Швецд, Даньд, Голландьд, Бельгд, ФРГ-д болн Францд одхвидн, — гиж советск багиг бүрдәсн спортын мастер Галина Наумова келв. — Мадн 55 балһснд одхвидн. Эн велопробег улсин дипломать болжана, одсн балһсн болһндан мадн әмтнлә харһад, мана орн-нутгин тускар, энүнә эндрк бәәдлин болн манад бәәх төрмүдин тускар келж өгхвидн, фильмс, альбомс, дегтрмүд үзүлхвидн. Походт орлцжах күн болһн зер-зев һарһлһиг хасхмн гисн дуудврта, күүнә зөв күцәхмн, аһариг, усиг, һазриг цеврәр бәрхмн гисн дуудврта плакатмудта.

Мадн чернобыльск аюлд зовлн үзсн, гем-шалтгта болсн улсин тускар келж өгхвидн, эн терт олн әмтнә оньг тусхах санатавидн. Тер әмтнд сән түргн дөн кергтә, тегәд финск межә күртл маднла «Союз Чернобыль» гидг комитетин члед йовжана.

Велосипедистнрин багд олн зүсн эрдмтә, олн зүсн наста әмтн йовна: инженермүд, эмчнр, преподавательмүд, көдлмшчнр. Хамгин медәтәнь Н. Петров, 79-тә. Энтн ленинградск блокадник, өмнь велоспортар мастер билә. Велопробегд орлцжах улс әдртән дундлад 50 дууна кехмн

Е. ДРУЖИНИНА,
АПН-э корр.

Ленинград.

Шин закан авгдв

ВАШИНГТОН. (ТАСС). США-н конгрессин элчнрин палат биологическ зер-зев һарһлһар онц улсин эс гиж кампаньсин үүлдвриг, тер мет биологическ зер-зев бийдән бәрсн эс гиж талдан орн-нутгудт ним зертә-зевтә болхднь нөкд болхар седсн йовдлмудыг уголовн үүл һарһлһн гиж хәләхин туск законопроект нег дууһар батлж авв.

Кемр США-н һазрт биологическ зер-зевин көрң илдкгдхлә, терүгинь булаж авдг болн уга кедг зөв правительствд өгх болж законопроектд хәләгджәнә.

●Геройин нертә музеймүдәр

СУРҺМҖЛЛҺНА КӨДЛМШИН ЦУТХЛҢ

Советск улс Төрскән харсгч Алдр дәәнд диилвр бәрәд 45 җил давсн бийнь Героймудын нерд оньдин әмтнә санлд үлдсн бәәнә. Шидр мана һазра күн Эрнщи Бадмаевд Советск Союзин Геройин күндтә нерн зүүлһгдсна байрта зәнг ирв. Эн әмдменд йовж Диилврин өнчтә өөниг тосжана. Болв баатр-зөрмгәрн өнчрсн кесг салдсмуд немш-фашистирлә әмән әрәллго ноолдж эндрк төвкнүн җирһл теткснмн. Зуг кесгнь Төрскән харсж йовад әмнәсн хаһцсмн. Тедна негнь Советск Союзин Герой Николай Мартынович Санджиров. Цаһан Нур селәнд өсж-боссн көвүн педучилищт сурһуль сурчаһад дән эклхлә цергт мордсмн. 1943 җил Советск Әәрм Днепр һолыг һатлсн кемд баатр-зөрмг йовдл үзүләд Советск Союзин Геройин өндә нер зүүсмн.

Геройин төрж һарсн, сурһуль сурчасн һазрт әнүг мартжахш. Үлгүрнь, Октябрьск района Цаһан Нуура дундын школ Николай Мартынович Санджировин нер зүүнә. Җил болһн, Советск Союзин Герой төрж һарсн өдрлә, эн школур олн гиичнр иржә, байрин керг-үүлдврмүд болна. Эн өдр санджировцнр Геройин өндән нерәд итклтәһән медүлж, школын сурһульчнриг комсомолд, пионермүдт орулж авна. Тер бийнь сурһмжллһна көдлмшиг җилин эргцд күцәх тер тәвгдг бәәсмн. Тегәд 1979 җил Н. М. Санджировин нертә кабинетин ул деер әнүнә нертә музей бүрдәгдлә. Сурһмжллһна көдлмшин йоста цутхлнд хүврсн эн музей бүрдәлһнд тер цагт Цаһан Нуура дундын школын директор болж көдлҗәсн Эренджен Зельмеевич Санджиевин темдгтә тәвц бәәнә. Ик зуудан әнүнә күчәр шин музейин түрүн экспонатмуд хурагдсмн.

Цаг ирвәс эн музей өсәд йовв. Түрүләд энд Н. М. Санджировин бәәдл-җирһлла залһлдата экспонатмуд хурагджала. Хөөннь кезәнә бүрдсн эн селәнә туужин, түрүн колхозин туск материалмуд хурагддг болв. Дәкәд болхла, Цаһан Нур селәнәс дәәнд йовсн улс мартгдҗәсн болж һарв. Тедна ик зунь һалзурҗәсн фашистирлә ноолдад әмнәсн хаһцсмн. Цөөкн күн әмд үлдсн бийнь Сиврт ик зовлң үзәд ирсмн. Тегәд чигн санджировцнр теднә туск олн зургуд, бичгүд олж авад музейд авч ирлә.

Өдгә цагт Советск Союзин Герой Николай Мартынович Санджировин нертә музейд салу гер тосхгдсн бәәнә. У-өргн эн музейд арвн әңг бүрдәгдсмн. Һоллгч әңгнь Төрскән харсгч Алдр дәәнд нерәдгджәнә. Дарунь селәнә туужин, этнографическ болн нань чигн әңгс бәәнә. Музейин директорин үүлиг туужин багш Айс Эрендженович Санджиев даажана. Экскурсоводмуд болж үүлджәх олн сурһульчнр багштан дөң болж музейиг ахулж цевр-цер бәрнә. Шувмһа тиим күүкд дунд Баира Каляева, Клара Шонхорова, Баира Сукулова, Данара Шалдганова, Булһаш Серетирова, Валя Дорджиева эдн йовна.

Эн музей сурһмжллһна көдлмшин цутхлн болла, гиж келлэвидн. Тернь чик. Дундын школын һардвр, музейин директор А. Э. Санджиев олнд туста көдлмш кеж эврәннь һазрин, селәнә туужан медлг төрскич бичкдүд сурһмжлжахнь лавта.

САНҺЖ-ҺӘРӘН Иван,
мана корр.

АШМУД ДИГЛГДВ

Алдр Диилврин 45 җилин өөнд нерәдж күч-көлсчнрин цергә-патриотическ сурһмжин төрмүдиг барт цәәлһлһәр республиканск марһана ашмуд диглгдв. Редакцәс ирсн материалмудла марһана жюри тодрхаһар таньлдв. Олнд өргәр зәңгллһнә кесг эв-арһ дорас өсж йовх үйин патриотическ сурһмжд һол оньган өгчәв гиж темдглгдв.

Төрскән харсгч Алдр дәәнә ветеранмудт нерәдсн келврмүд, очеркс барлгдла. Кесг газетмуд «Санлын дегтр» гидг әңгиг секәд, соңһн материалмуд һарһв. Цергә-патриотическ шишлң халхс барлгджала.

Болв терүнлә деңц баһчудыг әәрмд белдлһнә, дәәнә ветеранмудын бәәциг ясруллһна, цергә-техническ спортын зүсиг делгрүллһнә төрмүдт барт ода деерән кергтә оньг өггджәхш. Тер мет сурһулин заведеньст цергә эклц белдврин, ДОСААФ-ин активистнрин туск материалмуд баһар барлгдна гиж жюри темдглв. Орулсн материалмудт эн дуту-дундсиг темдгләд, негдгч мөрә өггдсн уга. Хойрдгч мөрә «Хальмг үнн» болн «Советская Калмыкия» республиканск газетмудин редакцст өггдв. Һурвдгч мөрәһәр Яшалтинск района «Зори Маныча», Приютненск района «Путь к коммунизму» болн Юстинск района «Авангард» газетмудин редакцин коллективс аһлгдв. Диилвчнр тер мет ДОСААФ-ин таңһчин комитетин болн Хальмг АССР-ин журналистнрин Ниицнә дипломсар ачлгдв.

Эн төрәр марһаг цааранднь кех шиидвр батлгдв. Тернә ашмуд иргч җилд диглгдхмн.

С. БАРТУНОВ,
Хальмг АССР-ин журналистнрин Ниицнә правленя дааврта секләтр.

●ХАЛЬМГ АССР-ин МВД-н ЦЕРГЛЛТС ЗӘҢГЛҖӘНӘ

ДОЛАН ХОНГИН ТО-ДИГ

Давсн долан хонгт, мөрн сарин 30-с авн хөн сарин 6 күртл республикин һазрт зака эвдсн болн нань чигн 50 йовдл үүрв. Теднәс 31-нь тер дарунь илдкгдв. Өмннь татсн үүлиг илдксна туск 7 зәңг ирв.

△ Эркин үүләр нег-негән шавтасн, гувдсн йовдлмуд үүрчасн. Эрк уусн күн зарлман ю кежахан медхш, әнүнә дааврнь дора орна. Тегәд чигн әнүнәс келтә му йовдл үүрна. Нег үлү хамдан эрк уусна кемд ноолдан-цуугән һарна. Октябрьск района Цаһан Нур селәнд үүрсн йовдл әнүг бас нег дәкж цаалһжана. Селәнәс хол биш һазрт цугтрад машн залач В. Р. Лиджиев, малч В. Т. Нуров, үкрчин негд П. С. Джимбеев, ах үкрч Ю. Ч. Нуров, тракторист Д.-Г. Э. Музраев болн хәәчин негд Ч. Я. Шонхоев соғтуһар совхозин тоскан Б-г гүвдж. Цоклһндан шавтсан шав авсн Б. больницд орулгдв. Тиигж зүрһан күн кегиг «диилж». Мөрн сарин 30-н 21 часла эн йовдл үүрж.

△ Цаһан Амна больницд өрчсн шав авсн «Полынный» совхозин көдлмшч М. орулгдв. Шавтасн күүнә керн илдкгджана. Яшкульск района «Таван-Гашунский» совхоз болсн үүрчәнд болхла цуг то-дигнь дигта медгджана. Яһад гихлә, нег өрк бийд хамдан бәәдг әмтн эн района «Улан Туг» совхозин 3-ч фермин малч С-ин хошт машинәр нернь темдг уга баг әмтн ирв. Зуг малчиг байрин өдрлә һөрхәр биш, болв теруг цокхар эдн ирсн бәәж. Малчин көвүд В-г күн эдн цокв. Милиц хәәвр кесннә хөөн нег күүнә нерн илдкв. Тернь «Улан Туг» совхозин көдлмшч В. А. Куначиков бәәж. Наадк әмтнә нерәсүнь илдкгджәнә. Зүткәтә термүдиг зәрмснь тиим кевәр халхар седв. Болв олна дир-дарана әмшиг үүдәх зев кенд чигн өггдхшә.

△ Өдд йовдл Элстин Р. Люксембургин нертә үүлвицд баһснә цуглад. һал өөрд, 13 час 42 минутла. Машин нег шинд үүрв. Энд соғтурвн һурвн күн үүр унаһар Ш. күүг цокад, теруг өрчәрнь шааж. Аздә-әр эн йовдл һарһсн һурвнас негнь бәргдв. Тернь альд чигн көдлдо Каспийск балһснд бәәдг М. П. Насунов бәәж. Наадк хойрин нернь илһгджәнә.

△ Ут-Турштан әмтнә әрүлмендин әмнәс 12 йовдл нарлгдв. Аздә-әр йовдлмуд Элстд, Юстинск болн Яшкульск районд соғтуһар күүнә сольдг әңгсинь суһлж авч. Тиигәд манаһчир олна зөөриг хархин ормд теруг хулхалхар бәәж.

△ Баһ Дөрвд селәнд мөрн сарин 6-д хулха кесн әмтн ик орутаһар харж. Ц. күүнә герин үүднә оньсинь хамхлад эдн видеомагнитофониг, телевизориг болн видеокассетмудиг авад әрж. Цуг эн тоот, ВЛКСМ-ин Малодербетовск райкомин өлгәд бәәж. Государственн болн олна әлгәд хулхалсн йовдлмуд тер мет Элстд болн Целинн районд һарв.

△ Хөн сарин 4-д Яшкуль селәнә Р. болн А. бәәрн әмтн кесгтан унтсн уга. Яһад гихлә, эднә мотоциклмүдәс аккумулятормудыг суһлж. Эн үүл татсид модна эдлахун һаһнач Е. харлгджана. Тер мет Приютн селәнд «Минск» мотоцикл М. күүнә ээдәс хулхалж. Болв эн саамд хулхачир бәргдв. Альд чигн көдлдо бәәрн күн арвн наәмтә А. А. Толмачев Пятигорскас ирсн арвн долата М. А. Калугин эн йовдл һарһж. Мотоцикл хәрү эзәднь өггдв. Оңц әмтнә әлгәд хулхалсн йовдлмуд Элстд, Ики-Бурульск, Сарпинск болн Яшалтинск районд үүрв.

Хөн сард болх концертмүд

Эн сард Элстин хәләһәчнрт олн зүсн концертн программс үзх саам үүрджана. Дагестана улсин артист Магомед Улакаев, Дагестанск филармонья дууч Цибац Алишихова болн «Алмагдеш» («Иньглүтг») ансамбль ирхмн. Мана республикд тедн түрүн болж иржәнә. Эднә концертмүд хөн сарин 10-ла Яшкульск болн Черноземельск районд эклхмн.

Росконцертин солист, пианист Борис Леонтович хөн сарин 11-д болн 12-т Элстин хәләһәчнрт билг-эрдмән үзүлхмн. М. Мусоргскин «Картин...

ТУ МОСКВА ЭЛСТ

Хөн сарин 14,

САРН ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.35 — «Вход в лабиринт». Тавн серийтә худ. фильм. 1, 2-ч серийс. 11.00 — Футбольн шиһшллт. 11.30 — «Илт — кецу өврмжтә йовдл». 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Айна Калщнема нааджана. (Клавесин). 16.10 — Музеймүдин Цуг делкән өдрт нерәдгдсн соңсхвр. Делегатская уульцд бәәх музей. 16.40 — Бичкдүдин нег час. 17.40 — «Альк хаалһар йовнач, мини Эрәсә?». Эрәсән хол зах һазрмудын тускар. 18.30 — Цаг. 19.00 — «Үг». Литературн-художественн программ. 21.00 — Цаг. 21.40 — Коллаж. 21.45 — Актуальн интервью. 21.55 — «Империя». Зурһан серийтә худ. фильм. 3, 4-ч серийс. (Канада). 23.35 — Кусковд орс көгжмин телефестиваль. 00.05 — Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Зуучллһна альманах. 8.35, 9.35 — Литератур. 9-ч класс. 9.05 — Итальянск келн. 10.05 — Научн-популярн фильмс. 10.35, 11.35 — Астрономий. 11-ч класс. 11.05 — Мана сад. 12.05 — «Порт». Худ. фильм. 19.00 — СССР-ин Деед Советин сессь деер. Завсртнь — 20.00 — Бичкдуд, төвшүн нөөртән ортн!

Бәәрн программ: 17.40 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 17.50 — «Мана хайт: Элст. ТВ». Соңсхвр. 18.50 — Республикин өдр. (Орс келәр).

Хөн сарин 15,

МИГМР ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.35 — «Вход в лабиринт». 3, 4-ч серийс. 11.00 — Бичкдүдин нег час. 12.00 — «Эн билә... билә». 12.25 — Коллаж. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Көгжмин үнтә үүдәврмүд. Ф. Шопена үүдәврмүдин концерт. 16.35 — Мультфильм. 16.45 — «Көгжм, мендл». Концерт. 17.30 — «Пульс-90». «Биди болн экономик». 18.30 — Цаг. 19.00 — Бачүдын зәңгс. 19.45 — Тана сурврар бүрдәәх харһлт. Композитор А. Эшпай Останкина Концертн студьд. 21.00 — Цаг. 21.40 — Актуальн интервью. 21.50 — «Империя». Худ. фильм. 5, 6-ч серийс. 23.25 — Кусковд орс көгжмин телефестиваль. 00. 00 — Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Зуучллһна альманах. 8.35, 9.35 — Көгжм. 3-ч класс. 9.05, 10.05 — Французск келн. 10.35, 11.35 — Туүж. 7-ч класс. 11.05 — Научн-популярн фильм. 12.05 — «Эс медгд дун». Худ. фильм. 12.35 — Ритмическ гимнастик. 16.45 — «Искусствин эрдмчнр». СССР-ин улсин артистк Людмила Касаткина. 19.00 — СССР-ин Деед Советин сессь деер. Завсртнь — 20.00 — Бичкдуд, төвшүн нөөртән ортн!

Бәәрн программ: 18.00 — «Республикин өдр». (Хальмг келәр). 18.10 — КПСС-ин XXVIII съездд. КПСС-ин Яшалтинск РК-н негдгч секләтр А. В. Козачкон интервью. 18.25 — Республикин өдр. (Орс келәр). 18.35 — «Ачнр». Бичкдүдин программ. (Хальмг келәр).

Хөн сарин 16,

ҮЛМҖ ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — Мультфильм. 8.45 — «Вход в лабиринт». 5-ч серий. 9.55 — РСФСР-ин государственн духовой оркестр нааджана. 10.15 — «Һазр эргж йовлһн». Альманах. 11.15 — «Везучая». Худ. фильм. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — «Орс би». Концерт. 16.35 — «Египет». Кинопанорам. 16.55 — Бичкдудин нег час. 17.55 — «Телеэхо». Журнал. 18.25 — Шүүлһн. 18.30 — Цаг. 19.00 — «Посиг — Советмудт». «Отставкд һарлһн». (Омск). 19.30 — Мультфильм. 19.45 — «Он, она и дети». Худ. фильм. 21.00 — Цаг. 21.40 — Коллаж. 21.45 — Актуальн интервью. 21.55 — Футбол. Үр-иньгин харһлт. Израилин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. Израильәс үзүлгджана. 23.35 — Кусковд орс көгжмин фестиваль. 00.10 — Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Зуучллһна альманах. 8.35 — Физик. 9-ч класс. 9.05 — Немш келн. 9.55 — РСФСР-ин улсин депутатнрин түрүн съезд секлһн. 19.00 — СССР-ин Деед Советин сессь деер. Завсртнь — 20.00 — Бичкдуд, төвшүн нөөртән ортн!

Бәәрн программ: 9.35 — «Булг». Хальмг кел дасжах бичкдудин төлә сурһулин программ. (Хальмг келәр). 18.00 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.10 — «Унхд укл уга». Соңсхвр. (Хальмг келәр). 18.50 — Республикин өдр. (Орс келәр).

Хөн сарин 17,

ПҮРВӘ ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — «Он, она и дети». Худ. фильм. 9.45 — Футбол. Израилин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. Израильәс үзүлгджана. 11.25 — Бичкдүдин нег час. 12.25 — Коллаж. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Бичкдудт — фильм. «Тимур болн әнүнә команд». 1-ч серий. 16.50 — Армянск композитор А. Тертеряна үүлдврин туск фильм-концерт. 17.20 — «Сергмжтә айсмуд». 17.05 — «Культурн залһлдан». СССР — Франц. 18.30 — Цаг. 19.00 — «Парнасур давшлһн». 19.15 — «...Арвн зурһа курәд уга болн терүнәс ах әмтн». 20.00 — Тенгсин йовһн цергин Президентск оркестрин концерт. (США). 21.00 — Цаг. 21.40 — Актуальн интервью. 21.50 — Режиссер И. Кийскин фильмс. «Безумие...». (Таллиннфильм). 23.05 — Кусковд орс көгжмин телефестиваль. 23.30 — Музеймүдин Цуг делкән өдрт нерәдгдсн соңсхвр. «Өнчтә сәәхн Дрезден». 00.05 — Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15, 9.25 — Зуучллһна альманах. 8.35, 9.45 — Природоведень. 5-ч класс. 8.55, 10.05 — Испанск келн. 10.35, 11.35 — Биологий. 7-ч класс. 11.00 — «Бурда моден» селвг өгчәнә...». 12.00 — Кинон туск зар. 13.00 — Ритмическ гимнастик. 17.00 — РСФСР-ин балһсдын телестудьс. «Мекә». 17.25 — Коллаж. 17.30 — Ритмическ гимнастик. 18.00 — Нарт делкәһ велогонк. 19.30 — Ритмическ гимнастик. 20.00 — Бичкдуд, төвшүн нөөртән ортн! 20.15 — Зәңглгч һарц. 21.00 — Һазадын орудт бәәх орс улсин культур. Зурач О. Целковин мастерскоин. 21.30 — РСФСР-ин улсин депутатнрин съезд деер.

Бәәрн программ: 18.30 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.40 — «Олнд соңсхж медүллһн». Поен биш-әр һазр хаһллһна тускар. 18.50 — Республикин өдр. (Орс келәр).

Хөн сарин 18,

БАСҢ ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — Мультфильмс. 9.00 — «Сергмжтә айсмуд». 9.45 — Тенгсин йовһн цергин Президентск оркестрин концерт. (США). 10.45 — «...Арвн зурһа курәд уга болн терүнәс ах әмтн команд». 2-ч серий. 16.50 — «Кемр та... тедү наста болхла». 17.35 — Мультфильм. 17.40 — Музеймүдин Цуг делкән өдрт. «Малая Никитская, 6». (А. М. Горькин музей). 18.30 — Цаг. 19.00 — Девишт. Зәңгс. Зар. 19.30 — «Политическ күүндвр». КПСС-ин XXVIII съездд КПСС-ин ЦК-н платформин проектәр күүндҗәнә-видн. 21.00 — Цаг. 21.40 — Коллаж. 21.45 — «Эн ой...

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Зуучллһна альманах. 8.35, 9.35 — Туүж. 5-ч класс. 9.05, 10.05 — Англиск келн. 10.35, 11.35 — Туүж. 8-ч класс. 11.05 — «Полководец». А. В. Суворовин туск док. фильм. 12.05 — «Петербургас ирсн күн». Худ. фильм. 13.35 — Нарт делкән велогонк. 17.00 — Дун күүнә үүднә. «Нерн уга толһа деер». 17.20 — ...

делкән конкурсин лауреат, Ф. Адыгезал-заде нааджана. (Баку). 21.15 — Спорт күрәнә төлә. 21.30 — РСФСР-ин улсин депутатнрин съезд деер.

Бәәрн программ: 18.00 — «Экономик болн экологий». 18.30 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.40 — «Улсин цецн булгас». Юстинск района «Никольский» совхоз бәәдг көкмүч Ч. Н. Нахаева...

...мдан ю кежэхэн медхш, энунэ даврнь дора орна. Тегэд чигн энүнэс келтэ му йовэд учрна. Нег үлү хамдан вдл учрна. Нег улү хамдан эрк уусна кемд ноолдан-цуүгэн һарна. Октябрьск районә Цаһан Нур селанд учрсн йовдл энүг бас нег дәкж цәәлһжәнә. Селәнәс хол биш һазрт цуглрад маши залач Б. Р. Лиджиев, малч В. Т. Нуров, үкрчин нөкд П. С. Джимбеев, ах үкрч Ю. Ч. Нуров, тракторист Д.-Г. Э. Музраев болн хөөчин нөкд Ч. Я. Шопиев согтуһар совхозин тосхач Б-г гүвдж. Цоги-Махмудтан шав авсн Б. больницд орулгдв. Тиигж зуһан күн негиг «диилж». Мөрн сарин 30-ла 21 часла эн йовдл учрж.

△ **Цаһан Амна больницд** өрчдән шав авсн «Полынный» совхозин көдлмшч М. орулгдв. Шавтаси күүнә нерн йилһгджәнә. Яшкульск районә «Таван-Гашунский» совхозд болсн цүүгәнд болхла цуг то-дигнь дигтә медгджәнә. Яһад гихлә, нег өркбүлд хамдан бәәдг әмтн энд цүүгж. Совхозин техничк В. С. Муханбеджанова уурнь күрәд залуһан толһаһарнь чолуһар цокж. Хоюрн эдн согту бәәж. Залуһинь больницд орулв. Майин нег шиниг эдн тиигж темдглсмн.

△ **Мөрн сарин 30-ла** сөөни өрәллә Черноземельск ...әәг әмтн ирв. Зуг малчин байрин өдрлә йөрәхәр биш, болв теруг цокхар эдн ирсн бәәж. Малчин нөкд В-г чигн эдн цокв. Милиц хәәвр кесн хөөн нег күүнә нериг илнә. Тернь «Улан Туг» совхозин көдлмшч В. А. Кунадкв. Тернь «Улан Туг» совхозин көдлмшч В. А. Куначиков бәәж. Наадк әмтнә нерусинь илдкгджәнә. Зүткәтә төрмүдиг зәрмснь тиим кевәр хаплхар седнә. Болв олна диг-дарана әәмшг үүдәх зөв кенд чигн өггджәхш.

△ **Әдл йовдл Элстин Р. Люксембургин нертә уульнцд** балһсна цутхлнд, һал өдрәр, 13 час 42 минутла, майин нег шинд учрв. Энд согту һурвн күн учр угаһар Ш. күүг цокад, теруг ерчәрнь шааж. Азд-әср эн йовдл һарһсн һурвнас негнь бәргдв. Тернь альд чигн көдлдго Каспийск балһснд бәәдг М. П. Насунов бәәж. Наадк хойрин нерн йилһгджәнә.

△ **Ут-туршган** әмтнә әрүлмендин өмнәс 12 йовдл һарһгдв. Азд-әср йовдлмуд Элстд, Юстинск болн Яшкульск районт учрв.

△ **Байрин өдрлә** майин нег шинлә цүгтан нәр кеһәд суула. Зуг ведомственн биш харулын маначнр һучн тавта В. А. Антонов болн КГУ-н хөрн һурвта студент А. Б. Лиманский Элстин 9-ч автобазин һазрт зогсжасн «Москвич» машинәс 3 төгәһинь бохлад эдн видеомагнитофон, телевизориг болн видеокассетмүдиг авад әрлж. Цуг эн тоот ВЛКСМ-ин Малодербетовск райкомин өлг-эд бәәж. Государственн болн олна өлгәд хулхалсн йовдлмуд тер мет Элстд болн Целинн районд һарв.

△ **Хөн сарин 4-д Яшкуль селәнә** Р. болн А. бәәрн әмтн кесгтән унтсн уга. Яһад гихлә, эднә мотоциклмүдәс аккумулятормудыг сүһлж. Эн үүл татснд модна эдлахун һаннач Е. харлгджана. Тер мет Приютн селәнд «Минск» мотоциклиг М. күүнә подвалас хулхалж. Болв эн саамд хулхачнр бәргдв. Альд чигн көдлдго бәәрн күн арвн нәәмтә А. А. Толмачев болн Пятигорскас ирсн арвн долата М. А. Калугин эн йовдл һарһж. Мотоцикл хәрү эзндн өггдв. Онц әмтнә өлгәд хулхалсн йовдлмуд Элстд, Ики-Бурульск, Сарпинск болн Яшалтинск районт учрв.

△ **Республикин хаалһст** давсн долан хонгт зеткртә 4 йовдл учрв. Энд 1 күн әмнәсн хаһцв, 4 күн шав авв.

△ **Давсн долан хонгт** 3 күн зәнг-зә угаһар геедрв, 2 күн бийән алв, 2 күн зеткрлә харһв. Үүрмг әср йовдл һарһсн төләдән 106 күн дааврла харһв.

ТӨВ ХАДГ ДАСНА

Яшкульск районә цутхлн — Яшкуль поселкд бәәх пневматическ тир кесгтән көдллго хааһата бәәлә. Одахн эн тир секгдв. Поселкин әмтн, ик бичкн уга, нааран олар ирнә. Бу хана. Хоорндан марһа кенә.

Бу халһна спортыг цааранднь делгрүлхин төлә ДОСААФ-ин районә комитет марһа бүрдәв. Терүнд сурһульчнр, баһчуд болн бөдүн әмтн орлцв. Районә цутхлн больницин элч Тамара Калабухова цугтаһаснь төвәр бу хав. 100 очкоһас эн 80-нь авв. Яшкульск школ-интернатын элч Махмуд Гаймирзаев болн 1-ч тойгта школын элч Сергей Джамаев эдн бас му биш үзмж бәрв. Поселкин школмудын эклц классмудын сурһульчнр дунд бу халһар Савр Самтанов ончрв.

Бөдүн әмтн дунд болсн марһанд бәәц тетклһнә РПО-н зург цокач, пенсионерк П. Н. Субботина төв хаж кесг дәкж мишеньд тусв. Бу халһар болсн марһан әмтнд таасгдв.

Ода поселкин тирүр көвүд, күүкдән дахулсн эк-эцкнр олар ирдг болв. Нег татунь — тирд бәәх фигурмуд хуучн. Тегәд эднә өңг-зүснь буурж одж. Болв эдниг ясж шинрүлхд дала керглгдх юмн уга гиж сангдна.

Мана корр.

ЗУРГТ: Хуучн Арбадт антикварн лавкд йир сәәхн болн тагчг, шууган уга.
ТАСС-ин зург.

...концертмүд

Эн сард Элстин хәләһәчнрт олн зүсн концертин программс үзх саам учрҗана. Дагестана улсин артист Магомед Улакаев, Дагестанск филармоня дууч Цибац Алишихова болн «Алмагдеш» («Иньгллт») ансамбль ирхмн. Мана республикд тедн түрүн болж иржәнә. Эднә концертмүд хөн сарин 10-ла Яшкульск болн Черноземельск районт эклхмн.

Росконцертин солист, пианист Борис Леонтович хөн сарин 11-д болн 12-т Элстин хәләһәчнрт билг-эрдмән үзүлхмн. М. Мусоргскин «Картинки с выставки», С. Рахманиновин прелюдиймүд, А. Балакиревин «Исламей» гидг фантазий пианистин программд орулгдсн бәәнә.

Социалистическ Күчкөлснә Герой, СССР-ин улсин артист Махмуд Эсамбаевин нерн цуг делкәд темдгтә. Мана республикд чигн эн бичурднь билг-эрдмән үзүллә. Хөн сарин 15—16-д М. Эсамбаевин концертмүд Элстд, 17—23-д районт болхмн.

Романст цуг әмтн дурта. Тегәд хөн сарин 16—17-д болх «Романсин асхдт» элстихн олар ирх, гиж үрвр кежәнәвидн. Эн саамд Украинск ССР-ин ачта артист Валерий Буймистер болн концертмейстер Владимир Кнозорок дуунд дурта әмтнд байр үүдәхнь лавта.

Литературн үүдәврмүд умшдг артист Владимир Коропла эн сарин 17—18-д харһж, эрдминь үнлх арһ элстихнд бәәнә. Энүнә программд Ю. Лермонтовин шүлгүдәр, бичгүдәр болн документсәр белдгдсн композиц оржана.

Сурһульчнрин төлә белдгдсн көгжмин абонементин товчлгч концертмүд «Хальмгин вокальн көгжм» гиж нерәдгднә. Терүнд хальмг улсин зевсгүдин оркестр, РСФСР-ин ачта артистк Антонина Мукаева, дуучнр Татьяна Чиктеева болн Галина Корнусова орлцжана.

Д. ЛИДЖИЕВА,
Хальмг госфилармоня ах редактор.

Мана газетин дарани тойг хөн сарин 12-т һархмн.

Редактор
А. Б. АЛЬДАЕВ.

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — «Он, она и дети». Худ. фильм. 9.45 — Футбол. Израилин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. Израилас үзүлгджәнә. 11.25 — Бичкдүдин нег час. 12.25 — Коллаж. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Бичкдүдт — фильм. «Тимур болн энүнә команд». 1-ч серий. 16.50— «Парнасур давшлһн». 19.15 — «...Арвн зурһа күрәд уга болн терүнәс ах әмтнд». 20.00 — Теңгсин йовһн цергин Президентск оркестрин концерт. (США). 21.00 — Цаг. 21.40 — Актуальн интервью. 21.50 — Режиссер И. Кийскин фильмс. «Безумие...». (Таллиннфильм). 23.05 — Кусковд орс көгжмин телефестиваль. 23.30 — Музеймүдин Цуг ... Өрүни гимнастик. 8.15, 9.25 — Зуучллһна альманах. 8.35, 9.45 — Природоведень. 5-ч класс. 8.55, 10.05 — Испанск келн. 10.35, 11.35 — Биологий. 7-ч класс. 11.00 — «Бурда моден» селвг өгчәнә...». 12.00 — Кинон туск зар. 13.00 — Ритмическ гимнастик. 17.00 — РСФСР-ин балһсдын телестудьс. «Межа». 17.25 — Коллаж. 17.30 ... дуд, төвшүн нөөртән ортн! 20.15 — Зәңглгч һарц. 21.00 — Һазадын ордудт бәәх орс улсин культур. Зурач О. Целковин мастерскойд. 21.30 — РСФСР-ин улсин депутатирин съезд деер.

Бәәрн программ: 18.30 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.40 — «Олнд сонсхж медүллһн». Йосн бишәр һазр хаһллһна туск. 18.50 — Республикин өдр. (Орс келәр).

Хөн сарин 18, БАСҢ ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — Мультфильмс. 9.00 — «Сергмжтә айсмуд». 9.45 — Теңгсин йовһн цергин Президентск оркестрин концерт. (США). 10.45 — «...Арвн зурһа күрәд уга болн терүнәс ах әмтнд». 11.30 — Җилин дөрвн цаг. Хөн сар. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Бичкдүдт — фильм. «Тимур болн энүнә команд». 2-ч серий. 16.50 — «Кемр та... тедү наста болхла». 17.35 — Мультфильм. 17.40 — Музеймүдин Цуг делкән өдрт. «Малая Никитская, 6». (А. М. Горькин музей). 18.30 — Цаг. 19.00 — Девшлт. Зәңгс. Зар. 19.30 — «Политическ күүндвр». КПСС-ин XXVIII съездд КПСС-ин ЦК-н платформин проектәр күүнджәнәвидн. 21.00 — Цаг. 21.40 — Коллаж. 21.45 — «Эн билә... билә...». 22.05 — «Хәләц». 23.50 — Кусковд орс көгжмин кинофестиваль. 00.20 — Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15— Зуучллһна альманах. 8.35, 9.35 — Тууж. 5-ч класс. 9.05, 10.05 — Англиск келн. 10.35, 11.35 — Тууж. 8-ч класс. 11.05 — «Полководец». А. В. Суворовин туск док. фильм. 12.05 — «Петербургас нүүвчәр ирсн күн». Худ. фильм. 13.35 — Нарт делкән велогонк. 17.00 — Дун күүнлә үлднә. «Нерн уга толһа деер». 17.20 — Мультфильм. 18.00 — Нарт делкән велогонк. 20.05 — Бичкдүд, төвшүн нөөртән ортн! 20.20 — Зәңглгч һарц. 21.00 — Пианистнрин нарт делкән конкурсин лауреат, Ф. Адыгезал-заде нааджана. (Баку). 21.15 — Спорт цуһараннь төлә. 21.30 — РСФСР-ин улсин депутатирин съезд деер.

Бәәрн программ: 18.00— «Экономик болн нәәмәдллһн». 18.30 — Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.40 — «Улсин цецн булгас». Юстинск районә «Никольский» совхозд бәәдг келмрч Ч. Н. Нахаева орлцжах сонсхвр. (Хальмг келәр). 19.15 — Республикин өдр. (Орс келәр). 19.25 — Әмтнә бичсн бичгүдәр кежәх сонсхвр.

Хөн сарин 19, БЕМБӘ ӨДР

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — Мана сад. 9.00 — Күн. Һазр. Йиртмж. 10.00 — Концерт. 10.45 — «СССР-ин улсин артистк Стефания Станюта». Фильм-концерт. 11.55 — Диилврин 45 җилин өөнд. Нәәмн серийтә худ. фильм. «Повстанческ тууж». 5-6-ч серийс. 14.10 — Шүлглән. 14.15 — «Спектр». 14.45 — «Санан-седклин күчн». 15.30 — Экологин болн эдл-ахун тооцана төрмүдин тускар. (Волгоград). 15.50 — «Апрусна делкәд». 16.50 — «Политическ күүндвр». «Маднг юн негдүлжәнә?». 17.50 — Мультфильм. 18.00 — Нарт делкән панорам. 18.45 — П. И. Чайковскин опермүдәс тасрхас Г. Чернобә, Д. Хворостовский дуулжана. 19.40 — «Һазр — мана цуһаранмидн гер». Зургудын конкурс. 19.45 — «Степан Сергеевич». Худ. фильм. 1-ч серий. 21.00 — Цаг. 21.40 — «Степан Сергеевич». Худ. фильм. 2-ч серий. 22.45 — «Хөвтә йовдл». Өрк.бүлин телевикторин. 23.55 — Шин зәңгс. 00.10 — Көгжмин программ.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — «Башня». Худ. фильм. 10.00 — «Салдс Иван Бровкин». Худ. фильм. 11.30 — Дев. шлт. Зәңгс. Зар. 12.00 — «Иньгллт». Видеоканал. 14.30 — «Советск Әрәсә». Видеоканал. 17.00 — «Поцелуй Мэри Пикфорд». Худ. фильм. 18.20 — Коллаж. 18.25 — Педагогик цуһараннь төлә. 19.25 — Байдаркар болн каноэһар хәәвдлһн. Нарт делкән дөрлдән. 20.00 — Бичкдүд, төвшүн нөөртән ортн! 20.15 — Зәңглгч һарц. 21.00 — Цаг. 21.40 — РСФСР-ин улсин депутатирин түрүн съезд деер. 23.40 — Волейбол. Залу улс. КНР-ин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. 00.25 — Сөөни сеанс. «Слуга дьявола на чертовой мельнице». Худ. фильм. (Рижск киностудь).

Бәәрн программ: 9.40 — «Булг». Хальмг кел дасхах бичкдүдин төлә сурһулин программ. (Хальмг келәр).

Хөн сарин 20, НАРН ӨДР

Негдгч программ: 8.00 — Спорт цуһараннь төлә. 8.15 — Ритмическ гимнастик. 8.45 — «Спортлото». 9.00 — «Өрүн эртәс авн». Бичкдүдин төлә соңсхвр. 10.00— «Төрскндән цергллһн». 11.00 —Өрүни сергмжтә программ. 11.30 — Зуучнрин клуб. 12.30 — Диилврин 45 җилин өөнд. «Повстанческ тууж». 7—8-ч серийс. 15.00 — «Эрүл-менд». 15.45 — «Көгжмин киоск». 16.15 — «Селәнә час». 17.30 — Туульд гиичллһн. «Зерлг хүн». Худ. фильм. 19.05 — Мультфильм. 19.30 — «Все могло быть иначе». Худ. фильм. 21.00 — Цаг. 21.40 — «Мөңк юмна туск тоолвр». 21.55 — Футбольн шинжллт. 22.25 — «Эх, Әрәсә, Әрәсә...». Негдгч фильм — «Йосн болн улс». 2-ч фильм — «Зурач болн йосн».

Хойрдгч программ: 8.00 — Зарядкд, зогс! 8.15 — «Залус». Худ. фильм. 9.45 — Концерт. 9.55 — «Иван Бровкин әмнг һазрт». Худ. фильм. 11.30 — Зуучнрин клуб. 12.30 — «Бичкдүдт ангудын кичгүдин тускар». 13.00 — «Ступени». Худ.-публицистическ программ. 14.00 — «Һазр билә». Экологическ төрмүдин туск док. фильм. 14.30 — «Советск Әрәсә». Видеоканал. 17.00 — «Планета». Нарт делкән программ. 18.00 — «Улсин билг-эрдм». 20.00 — Бичкдүд, төвшүн нөөртән ортн! 20.15 — Волейбол. Залу улс. КНР-ин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. 21.00 — Цаг. 21.40 — «Зурһадгч хустг», «Деррик» гидг серийин худ. фильм. (ФРГ). 22.40 — Бөк ноолдлһар нарт делкән фестиваль. 23.25 — Гандбол. СССР-ин чемпионат. СКА (Минск) — «Динамо» (Астрахань).

Телеүзгдл

Негдгч программ: 6.30 —120 минут. 8.35 — Мультфильм. 8.45— Док. фильм. 9.05—«Әрәсәд дуртаһар». Концерт. 10.00 — «Красное вино победы». Худ. фильм. 11.25 — «Стоп-кадр». Научн-популярн шинжллт. 12.25 — Коллаж. 12.30, 15.30 — Цаг. 15.45 — Научн зәңгс. 16.30— Чехословак: мана таньдг болн эс таньдг орн-кутг. 17.30 — Бичкдүдин нег час. 18.30— Цаг. 19.00—Арвн зурһа күрәд уга болн терүнәс ах әмтнд. 19.45 — «Күн болн закан». 21.00— Цаг. 21.40 — «Дипломатическ биш күүндвр». Италин һазадын кергүдин министр Джанни де Микелес орлцжана. 22.00 — «Көгжм эфирт». 00.00—Шин зәңгс.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15— «Цугинь медхәр седләв». 8.35, 9.35 — Литератур. 9-ч класс. 9.05, 10.05 — Испанск келн. 10.35, 11.35 — Биологий. 8-ч класс. 11.05— Научн-популярн фильмс. 12.05 — «Центровой из поднебесья». Худ. фильм. 12.35 — Ритмическ гимнастик. 17.00 — РСФСР-ин балһсдын телестудьс. Алтайск телестудин программ. 19.00 — «Арена». Спортивн программ. 20.00 — Бичкдүд, төвшүн нөөртән ортн! 20.15 —Атлетизм. Европин чемпионат. 20.50 — Коллаж. 20.55— «Дәкнәс циркин принцесс». Свердловскас үзүлгджәнә. 21.30 — «Өдрә оддуд». Худ. фильм. 23.20— Нарт делкән велогонк.

Бәәрн программ: 18.00— Республикин өдр. (Хальмг келәр). 18.10 — «Капитальн тосхлт. Өмннь юн күләжәнә?». Сонсхвр. 18.30 — Телефильм. 18.40 — Республикин өдр. (Орс келәр). 18.50 — Зар.

К—00655. Республиканская типография Государственного комитета Калмыцкой АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, гор. Элиста, ул. Ленина 245. Заказ 916